

Revolució i contrarevolució a les terres de Lleida (1820-1823)

Revolution and counter-revolution in Lleida area (1820-1823)

per Antoni Sánchez Carcelén*

Universitat de Lleida

RESUM:

Aquest article pretén aprofundir el coneixement de la naturalesa del règim liberal i de la contrarevolució a la província de Lleida, un punt geoestratègic de primer ordre. Si bé la decadència del sistema absolutista borbònic va esperonar el constitucionalisme gadità a les terres de Lleida, una sèrie de factors com la severa crisi econòmica, la controvertida qüestió religiosa i l'aferrissada confrontació politicoideològica van propiciar l'extensió de l'antiliberalisme. L'aixecament de partides realistes va permetre al moviment contrarevolucionari l'establiment d'una *Junta Apostólica* a Cervera, l'esclat d'una autèntica guerra civil i la instauració de la Regència a la Seu d'Urgell, l'únic Govern espanyol de la història amb seu al territori lleidatà.

PARAULES CLAU:

Trienni Liberal, Constitució de 1812, contrarevolució, realisme, Lleida i Regència d'Urgell.

ABSTRACT:

The present article tries to deepen towards the knowledge of the nature of the liberal regime and the counterrevolution in the province of Lleida, a geostrategic point of first order. Although the decline of the Bourbon absolutist system spurred Cadiz constitutionalism in the lands of Lleida a number of factors such as the severe economic crisis, the controversial religious issue and the fierce political-ideological confrontation led to the spread of anti-liberalism. To the extent that the rise of royalist parties allowed the counter-revolutionary movement to establish an Apostolic Board in Cervera, the outbreak of a real civil war and the establishment of the Regency in La Seu d'Urgell, the only Spanish government in history based in the territory of Lleida.

KEY WORD:

Liberal Triennium, Spanish Constitution of 1812, counter-revolution, royalism, Lleida, Regency of Urgell.

Visca la Pepa! Visca la llibertat!

Davant del fracàs de la monarquia absoluta l'1 de gener de 1820 el tinent coronel Rafael del Riego a Las Cabezas de San Juan (Sevilla) va promoure un pronun-

Recepció: 25/10/2021. Avaluacions: 01/03/2021, 16/03/2021. Versió definitiva: 17/04/2021.

* Antoni Sánchez Carcelén. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5549-4648>

ciament militar al crit de «viva la Constitución!». Arran de la proclamació de la carta magna gaditana en urbs tan importants com la Corunya, Oviedo, Múrcia, Saragossa o Pamplona el 9 de març Ferran VII no va tenir més remei que acceptar-la tot entonant el seu cèlebre per hipòcrita «marchemos francamente, y Yo el primero, por la senda constitucional».¹ Precisament, a la vila de Tàrraga una mobilització popular abanderada pels sectors liberals més exaltats va obligar les velles autoritats a proclamar i jurar *la Pepa*:

D. Gregorio S. G. en el día 12 de marzo del citado año 1820, a la fuerza y en unión con los revoltosos de esta Villa, obligó al Ayuntamiento que representa a jurar la llamada Constitución Política de la Monarquía, que tantos males ha causado en estos Reinos, y particularmente en este leal Principado [Catalunya], sin que para ello tuviese orden de gobierno alguno, si solamente por la voz de haberlo practicado la capital (cosa que ya anteriormente apetecía).²

A la ciutat de Lleida la Constitució de 1812 es va proclamar el dia 14 a instàncies del corregidor José Bellido una vegada que es va rebre la notícia de la seva publicació a Barcelona. El batlle major José Ruiz Manzano va llegir públicament una còpia des d'un improvisat entarimat situat a la Plaça Reial. Amb el propòsit de lloar tan significativa efemèride, es va efectuar un enllumenat general, la guarnició de l'exèrcit va descarregar diverses salves d'artilleria i el constant repic de les campanes va anunciar la celebració d'una multitudinària missa d'acció de gràcies presidida pel bisbe Simón Antonio de Rentería y Reyes, on es va cantar un solemne *Tè Deum*.³ Conscients de la necessitat de fer palès i públic el canvi de règim, els liberals van dur a terme diversos actes festius amb la intenció d'eixamplar la seva base social, integrada fonamentalment per comerciants i homes de negocis, fabricants, oficials de l'Exèrcit, professionals liberals, artesans i menestrals, jornalers de les manufactures i pagesos benestants.⁴

El mateix 14 de març a Cervera la proclamació de la Constitució es va iniciar d'una manera espontània, pacífica i popular a la Universitat per part de «profesores y cursantes», en concret, per iniciativa de Ramon Llätzer de Dou, primer president de les Corts de Cadis. Des del mateix recinte universitari va sortir una comitiva amb música que va recórrer els principals carrers de la capital de la Segarra.⁵ De

1. E. K. BAYO, *Historia de la vida y reinado de Fernando VII de España*, Madrid, Imprenta de Repullés, 1842, II, 392-393.

2. Arxiu Comarcal d'Urgell (en endavant ACU), actes de l'Ajuntament de Tàrraga, UI 0079, Tàrraga, 30 de novembre de 1823, cartulari, 108.

3. Arxiu Municipal de Lleida (en endavant AML), actes de l'Ajuntament de Lleida, sales consistorials, Lleida, sessions del 12, 13 i 14 de març de 1820, 11-12.

4. R. ARNABAT, *La revolució de 1820 i el Trienni Liberal a Catalunya*, Vic, Eumo Editorial, 2001, 48.

5. R. ARNABAT, *Revolució i contrarevolució a Catalunya durant el Trienni Liberal (1820-1823)*, Barcelona, Pompeu Fabra, 1999, 53.

manera oficial, com també va succeir a la població urgellenca d'Agramunt, la Pepa es va publicar al dia següent «en medio del común alborozo y fervor con que todos los españoles han aclamado y bendecido por segunda vez el código bienhechor de la Constitución».⁶

En canvi, davant la passivitat de les autoritats locals i l'escàs o fins i tot nul interès dels vilatans, es va publicar, per ordre del cap polític de Catalunya, «que se jure la Constitución en todos los Pueblos de la Provincia», tal com va ser el cas de Balaguer, Solsona, Tremp, Sort, la Seu d'Urgell i Viella.⁷ De fet, la majoria d'aquestes viles van esdevenir prominents baluards del realisme. Encara més, exhibiren un profund rebuig envers el sistema constitucional al gener de 1823: «el pueblo *que fue de San Lorenzo de Morunys alias Piteus* ha sido saqueado e incendiado de mi orden por la rebeldía de sus habitantes contra la Constitución de la Monarquía que jamás quisieron jurar».⁸ Tanmateix, com a mostra de l'arrelament d'un tradicionalisme reaccionari i les extraordinàries dificultats per a infondre els preceptes liberals, convé remarcar que «la Villa de Guisona mereció de los Liberales el glorioso epíteto de *Villa del Servilismo*».⁹

Així doncs, tot evidenciant la disparitat d'opcions polítiques i posicionaments ideològics, a les terres de Lleida les reaccions que va suscitar *la Pepa* van oscil·lar entre l'entusiasme i el fervor popular i la més absoluta indiferència o l'oposició més frontal.

Per tal de garantir «la firme resolució de Cataluña de sostener a todo trance la Constitución Española en todas sus partes», a Barcelona es va erigir una Comissió Provisional Governativa, dissolta el 5 d'abril amb motiu de la formació de la Junta Provisional de Catalunya. En representació dels corregiments lleidatans, van ser designats com a vocals Josep Espiga i Gadea (Lleida), Josep Antoni Jordana (Tàrragona), Francesc de Miquel Capdet (Vall d'Arán) i Valentí Segura (Cervera). Per la seva part, l'hisenda Lluís Sanou va defensar els interessos de les comarques de Lleida a la Diputació provincial de Catalunya, en vigor des del 6 de juny de 1820 fins al 28 de febrer de 1822.¹⁰

Quant als diputats per a les properes Corts, cal destacar l'elecció de Josep Espiga, ardiaca de Benasc, dignitat de l'església de Lleida, en bona mesura el més

6. *Diario Constitucional de Barcelona*, núm. 16, 28 de març de 1820, 705-706.

7. Fins al punt que l'1 d'abril de 1820 el cap polític de Catalunya va demanar a través d'un ofici que tots els ajuntaments presentessin «dos testimonios autenticados en papel sellado de la publicación y jura de la Constitución, y otros dos de instalación de los Ayuntamientos constitucionales». Podeu consultar un detallat seguiment de la proclamació de la Constitució de 1812 a la tesi doctoral del professor Ramon Arnabat *Revolució i contrarevolució a Catalunya...*, 38-62.

8. Ban d'Antonio Roten datat el 20 de gener de 1823 «sobre las ruinas de S. Llorens de Morunys». Vegeu R. ARNABAT, *Visca el rei i la religió! La primera guerra civil de la Catalunya contemporània (1820-1823)*, Lleida, Pagès Editors, 2006, 344; i M. SEGRET, *Aportacions a la història de la vila de Sant Llorenç de Morunys i comarca*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1978, 170-186.

9. ACU, actes de l'Ajuntament de Tàrragona, UI 0079, «Representación que la villa de Guisona dirige a S. R. M. por su gloriosa libertad del 28 de setiembre de 1823», Guissona, 15 d'octubre de 1823, Imprenta de la Real y Pontificia Universidad, per Bernardo Pujol, 1, cartulari, 129.

10. ARNABAT, *La revolució de 1820...*, 34-39 i 87-88.

prestigiós dels parlamentaris liberals catalans a les Corts de Cadis;¹¹ Joaquim Rey, catedràtic de canons a la Universitat de Cervera; i Fèlix Janer Bertran, metge i catedràtic de medicina a la UdC. En qualitat de diputat suplent, va ser elegit Joaquim Mensa, comissari de Guerra, advocat i hisendat de la ciutat de Lleida.¹² Com a reconeixement a la seva vàlua i trajectòria, quan es van obrir les Corts el secretari d'Estat i del Despatx de Governació Agustín Argüelles va comunicar que «han elegido para su Presidente al Sr. D. José de Espiga y Gadea, Arzobispo electo de Sevilla, Diputado por la provincia de Cataluña».¹³

De més a més, el jurament solemne i públic de la Constitució per part de Ferran VII el 9 de juliol de 1820, que instituïa una monarquia parlamentària garant de drets fonamentals i llibertats civils i polítiques, va ser tan ben rebut arreu de Catalunya que per celebrar-ho es van dur a terme una multitud d'actes civico-religiosos. De fet, el jurament reial va ser entès com l'empenta definitiva per a la consolidació del nou sistema liberal, tal com va donar a entendre una carta del pagès benestant de Menàrguens Joan Costafreda a Josep Brufau amb data de 19 de juliol: «Nada más hay que temer después que nuestro caro Monarca ha dado el último paso para simentar el armonioso edificio Constitucional que al paso que es al presente objeto de admiración en las naciones todas, transmita el ejemplo hasta los ángulos de las más remotas generaciones». D'aquesta manera, entre les classes benestants, l'adveniment del règim liberal va ser acollit amb optimisme perquè es va considerar que podia posar fi a l'endèmica crisi econòmica i política.¹⁴

Així mateix, l'aplicació del sistema constitucional va suposar la fulminant dissolució dels ajuntaments absolutistes i la formació de noves corporacions municipals emanades del sufragi masculí indirecte. En el cas de la ciutat de Lleida, la nova legislació contemplava l'elecció anual de dos batlles, un com a primer i un altre com a segon, i, de manera periòdica, de vuit regidors i dos síndics. El primer procés electoral va comptar amb una discreta participació, inferior al 50%, fet que exemplificà que els canvis protodemocràtics necessitaven un cert temps d'adaptació, especialment a l'interior d'una urbs que «se compone casi toda de gente de campo y de esta de muy poca o ninguna educación. Apenas hay comercio ni industria que obligue a la gente a viajes que ilustre».¹⁵ En línies generals, al llarg del Trienni, en relació amb els regidors, podem apreciar un major nombre de representants liberals, de tendència moderada fins al 1822 i exaltada l'any 1823; en

11. Vegeu A. SÁNCHEZ I CARCELÉN, *La fi de la Nova Planta. Els diputats catalans i les Corts de Cadis*, Lleida, Edicions de la Universitat de Lleida, Espai / Temps 74, 2019.

12. Arxiu del Congrés dels Diputats (en endavant ACD), lligall 6, exp. 9, imprès titulat «La junta electoral de esta provincia ha elegido para Diputados en las próximas Cortes, y para la Diputación Provincial de la misma a los Ciudadanos que a continuación se expresan», Barcelona, 24 de maig de 1820.

13. ACU, actes de l'Ajuntament de Tàrraga, UI 0078, «José de Castellar, Cap polític de Catalunya», Barcelona, 10 de juliol de 1820, cartulari, 148.

14. ARNABAT, *Revolució i contrarevolució a Catalunya...*, 28.

15. AML, caixa 22, *Minutario de oficios y cartas*, 1820, 46.

canvi, els absolutistes van continuar ostentant un destacat influx i poder polític al controlar les alcaldies durant els anys 1820-1822.¹⁶

Precisament, la divisió política i la manca de prou suports socials va impulsar els liberals a promoure una intensa campanya propagandística i una aferrissada lluita ideològica amb l'objectiu de consolidar el règim constitucional. Els nous ajuntaments i diputacions¹⁷ van ser les institucions encarregades de difondre els preceptes liberals: sobirania nacional, govern representatiu, llibertat personal, igualtat civil i dret a la propietat. Per tal que els continguts de la Constitució i la nova cultura política poguessin arribar a ser coneguts per tots els ciutadans, per exemple, utilitzant l'espai urbà com a recurs didàctic i reclam publicitari, quan es proclamava la carta magna s'agençava una placa amb el mateix nom a la plaça Major del poble que acostumava a ser de marbre blanc, anava acompanyada per l'escut local i, a vegades, portava alguna inscripció fent referència a la fe constitucional del poble en qüestió.¹⁸ Tenim constància que a Tàrrrega la placa «se ha plantado en la pared de la Casa consistorial de la misma villa».¹⁹ A Lleida l'artista Antoni Rosich va ser l'encarregat de dissenyar la llosa que es va col·locar a la plaça de la Constitució, antiga Plaça Reial i actual plaça de Sant Joan. Segons l'opinió dels integrants de la corporació municipal, era «una de las mejores de toda Cataluña».²⁰ Sens dubte, aspectes relacionats amb la comunicació visual com els monuments i les decoracions de les façanes o les places van adquirir una gran importància durant el Trienni Liberal com a mitjà de propagació d'idees polítiques en una societat majoritàriament analfabeta.²¹ Fins i tot, com a mostra de devoció envers l'emblema de la llibertat, alguns veïns de Tàrrrega van arribar «a adorar la Pedra de la Constitució, i agenollant-se al davant com a son ídol».²² En contraposició, moltes poblacions lleidatanes no van tenir el distintiu constitucional, en concret les de la diòcesi de Solsona, perquè van continuar la seva vida sense fer cas de la Constitució:

16. Consulteu A. SÁNCHEZ I CARCELÉN, «Els polítics de Lleida al Trienni Liberal (1820-1823)», *Història Moderna i Contemporània* IV, 2006, 277-300.

17. Atès el seu important paper polític i de foment econòmic en el territori, convé remarcar que arran de la divisió provincial a mitjans de 1822 es va constituir la Diputació de Lleida, formada per José Cruz de Muller (cap polític i president), Bonaventura Carles Aribau (secretari), Diego Rapela (intendent interí) i els vocals Tomàs Sala (degà de la catedral de la Seu d'Urgell), Ramon Roig (catedràtic de física de la Universitat de Cervera), Joaquim Mensa (hisendat i advocat de Lleida), Ramon Baga (propietari de Torà), Ramon de Siscar (hisendat d'Agramunt), Francesc Olivart (hisendat de les Borges Blanques) i Marià Coma (advocat de Cervera). ARNABAT, *La revolució de 1820...*, 90. Vegeu J. LLADONOSA I PUJOL, *Historia de la Diputación Provincial de Lérida*, Lleida, Diputació de Lleida, 1974.

18. ARNABAT, *Revolució i contrarevolució a Catalunya...*, 58.

19. ACU, actes de l'Ajuntament de Tàrrrega, UI 0078, Tàrrrega, 20 de juny de 1820, 61.

20. AML, actes de l'Ajuntament de Lleida, Lleida, 23 de novembre de 1821, 104.

21. P. ANGUERA, «Damunt el polvorí: els catalans entre 1800 i 1860», *Història de la cultura catalana. Romanticisme i Renaixença, 1800-1860*, Barcelona, Edicions 62, 1995, IV, 37-76.

22. G. GONZALVO I BOU, «Una crònica de Tàrrrega poc coneguda: el manuscrit del Dr. Pere Ribera (1810-1840)», *Urtx: Revista Cultural de l'Urgell* 4, 1992, 160.

[...] muchos pueblos hubo a quienes ni las órdenes terminantes ni las más fieras amenazas pudieron inducirles a prestar el execrable juramento de adhesión al código de la desolación Española.²³

A banda de la utilització dels principals espais públics de l'entorn urbà, els liberals van recórrer a dos significatius intermediaris culturals –mestres i rectors– per difondre oralment la Constitució a les escoles i a les esglésies. Amb l'objectiu de transmetre els valors cívics de la nova cultura política liberal, es va encomanar als mestres de primeres lletres «todos los días explicar un cuarto de hora la CONSTITUCIÓN por la mañana, y otro por la tarde».²⁴ Particularment necessari quan els liberals van considerar que l'adoctrinament polític per mitjà de les explicacions de la carta magna n'augmentaria automàticament el nombre dels partidaris i permetria consolidar el règim constitucional.²⁵ De fet, ben coneixedors que la litúrgia religiosa estava molt arrelada en la societat del moment, els liberals van ordenar als rectors que

expliquen a sus feligreses en los domingos y días festivos la Constitución política de la Nación como parte de sus obligaciones; manifestándoles al mismo tiempo las ventajas que acarrea a todas las clases del Estado, y rebatiendo las acusaciones calumniosas con que la ignorancia y la malignidad hayan intentado desacreditarla.²⁶

Això sí, aquesta darrera mesura es va considerar contraproductent perquè molts rectors, en comptes d'explicar la carta magna i fer-ne promoció des de l'altar en les seves misses i litúrgies, estaven més avesats a criticar-la que a lloar-la.²⁷ Per exemple, José de Castellar va recriminar el bisbe d'Urgell Bernardo Francés Caballero perquè «habiendo tomado informes fidedignos para saber si los Párrocos explicaban la Constitución Política de la Monarquía, resultó de ellos que son muy pocos los que lo ejecutan».²⁸ Com a Lleida, ja que el regidor Pau Balaguer va constatar que, a excepció de les parròquies de Sant Llorenç Màrtir i Sant Pere, els sacerdots de les de Sant Joan Baptista, Sant Andreu Apòstol i Santa Maria Magdalena s'havien negat a explicar la Pepa.²⁹

23. *Exposición que dirigen a S. A. S. La Regencia del Reyno los curas párrocos del Obispado de Solsona que la suscriben*, Solsona, 1 d'octubre de 1823.

24. ACU, actes de l'Ajuntament de Tàrraga, UI 0079, Tàrraga, 17 de març de 1822, 92.

25. R. ARNABAT, «Propaganda antiliberal i lluita ideològica durant el Trienni Liberal a Catalunya (1820-1823)», *Recerques* 34, 1996, 13.

26. ACU, actes de l'Ajuntament de Tàrraga, UI 0078, «Circular del Cap polític de Catalunya José de Castellar, Barcelona, 15 de maig de 1820, d'acord amb la Real Orden del 10 de junio de 1813 promulgada per les Corts de Cadis», cartulari, 134-135.

27. ARNABAT, *La revolució de 1820...*, 146-148, 153, 157 i 162.

28. Recollit a la circular del bisbe d'Urgell de 7 d'agost de 1821. ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 39.

29. AML, actes de l'Ajuntament de Lleida, Lleida, 8 de gener de 1823, 20.

Tanmateix, adreçada a la població culta, la premsa es va convertir en un dels principals mitjans d'agitació política i ideològica. La Universitat de Cervera va publicar durant els mesos de desembre de 1820 i gener de 1821 *El Alumno Cervariense*,³⁰ un periòdic decididament liberal. La *Gaceta del Gobierno* va divulgar una nota datada a Cervera el 9 de desembre de 1820 on informava que «su objeto es el de propagar las luces, y hacer amar las nuevas instituciones y el Rey constitucional».³¹ A la secció «Noticias particulares de Cervera» la publicació bisetmanal va constatar el primigeni entusiasme constitucional de la capital de la Segarra:

Es un espectáculo verdaderamente grandioso para todo amante de las nuevas instituciones el que presenta todos los domingos y jueves el aula de Constitución de nuestra Universidad. La multitud de gente de todas clases que concurren a recibir en ella los más luminosos principios del derecho público de boca del ilustrado patriota D. Ramon Torra, es una de las mayores pruebas que acreditan el espíritu que reyna en esta población.³²

Fins i tot, com a prova de la ferma adhesió al sistema liberal d'una part del claustre «desde que en marzo de 1820 se levantó el estandarte de la rebelión algunos catedráticos de esta Universidad [...] inflamaron los ánimos de la juventud, naturalmente arrojada a continuos excesos. Dentro y fuera de la Universidad tragalearon continuamente». Encara més, després dels aldarulls que van ocórrer el 6 de febrer de 1821 durant una processó «en diferente día los estudiantes, y en un gran número, con algunos catedráticos se presentaron con cinta verde, y con el lema de *constitución o muerte*».³³

No obstant això, a la seu d'un dels principals baluards del reialisme català, les exigües subscripcions van fer que *El Alumno Cervariense* hagués de finalitzar la seva efímera edició de forma precipitada:

Cuando nos propusimos la publicación de un periódico [...] no dudamos un momento que, en una población de más de tres mil habitantes de todas clases, hallaríamos los subscriptores necesarios para llenar los gastos que por este motivo se nos ocasionaran. Pero la experiencia nos ha convencido de lo equivocado de nuestro cálculo, pues ha sido tan escaso el número de aquellos, que nos vemos en la precisión de cubrir un déficit considerable.³⁴

30. Excepte els números 4 i 5 dels deu publicats, es conserven a l'Arxiu Comarcal de la Segarra (en endavant ACS). Vegeu R. ARNABAT, «Más allá de Barcelona: la prensa en Cataluña durante el Trienio Liberal (1820-1823)», *El Argonauta español* 17, 2020, <http://journals.openedition.org/argonauta/4492>.

31. *Gaceta del Gobierno* 177, 20 de desembre de 1820, 797.

32. *El Alumno Cervariense* 2, 13 de desembre de 1820, 4.

33. ACU, actes de l'Ajuntament de Tàrraga, UI 0079, «SEÑOR», exposició enviada a Ferran VII, Cervera, 21 de novembre de 1823, Imprenta de la Real y Pontificia Universidad, per Bernardo Pujol, 2-3.

34. *El Alumno Cervariense* 9, 6 de gener de 1821, 4.

A la ciutat de Lleida, el 8 de maig de 1822 es va editar per primera vegada el *Semi-Semanario Ilerdense*,³⁵ una publicació periòdica pròxima als postulats exaltats que pretenia que els seus lectors «conozcan las ventajas de la constitución», de fet, amb l'anhel de difondre els avantatges del liberalisme, «dar tono a esta Capital, mejorar el espíritu público y rectificar las ideas». Va incloure a cada exemplar un comentari d'un article de la Constitució i un resum explicatiu de les sessions de Corts. Fins al 2 de juny se'n van publicar vuit números, dues vegades per setmana, els dimecres i els diumenges, i d'aquí el nom. Però, reflectint molt bé l'ambient de l'època, caracteritzat per les abruptes i recurrents discrepàncies polítiques entre constitucionalistes i reialistes a causa d'un sorollós enfrontament amb l'Ajuntament, governat pels liberals més moderats que «no tienen luces» i l'oposició del clergat més reaccionari que, a través d'una carta anònima, es va arribar a preguntar «¿Qué no tiene por desgracia la Provincia de Lérida y su Diócesis Párrocos para instruirla, que tengan que valerse del Periódico?», el *Semi-Semanario Ilerdense*, orfe del necessari suport institucional «porque [d'acord amb l'opinió de l'Ajuntament de Lleida] nada valía», va passar per dificultats econòmiques i els editors (un militar i el canonge de la catedral de Lleida Martí Laguna, exponents del singular lligam entre «el bonete y el morrión [...] la sotana y la casaca») no van tenir més remei que reconèixer «que ha sido mal recibido» i tancar-lo al no poder assolir la xifra mínima de 200 subscriptors per al seu autofinançament.

Així mateix, els liberals van impulsar diverses iniciatives per fomentar una participació activa dels ciutadans en defensa del sistema constitucional. Sens dubte, l'organització d'un cos civil armat destinat a vetllar per l'ordre públic i polític com la Milícia Nacional Voluntària es va convertir en un autèntic termòmetre de l'adhesió popular al règim liberal i en un dels principals suports de la revolució, de manera que representava el millor instrument per a salvaguardar la llibertat i la propietat.³⁶ L'Ajuntament de Cervera va acordar crear dues companyies de milicians voluntaris perquè «de un año a esta parte la tranquilidad pública se ha visto amenazada».³⁷ *El Alumno Cervariense* es va encarregar de manifestar l'entusiasme que va suscitar la formació de la milícia liberal:

Madrid, Málaga, Cádiz y Barcelona cuentan ya tantos soldados como habitantes, y la exactitud con que se aprestan al ruido de instrumentos marciales acredita el valor con que marcharán a sostener la causa de la Patria. A su imitación las Ciudades y pueblos del Urgel forman sus respectivos batallones, y Cervera, que abraza en su seno una multitud de jóvenes que pre-

35. Consulteu A. SÁNCHEZ I CARCELÉN, «El Semi-Semanario Ilerdense (1822)», *El Argonauta Español* 6, 2009, <http://argonauta.imageson.org/document120.html>; i ARNABAT, «Más allá de Barcelona...».

36. J. S. PÉREZ GARZÓN, *Milicia Nacional y revolución burguesa. El prototipo madrileño (1808-1874)*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1978, 95-135.

37. ACS, Cervera, fons municipal, *Formació de la Milícia nacional*, 13 de febrer de 1822, esborranys.

paran a la nación días de gloria e ilustración, les señala la marcha que deben seguir. [...] Solo los pueblos libres confían su defensa a los ciudadanos que las componen.³⁸

Davant del fracàs de la Milícia Nacional Reglamentària o forçosa a principis de juny de l'any 1821, l'Exèrcit nacional va fer acte de presència a Tàrrrega «para informarse del espíritu público a favor de la Constitución política de la Monarquía, y promover la formación de Milicias locales voluntarias». Com que 46 targarins es van allistar, el brigadier comandant Esteve Llovera va comunicar al consistori urgellenc que «elevaría al Gobierno la satisfacción que le cabe de ver el patriotismo de la presente villa de Tàrrrega».³⁹ A Lleida l'enrolament a la Milícia Nacional Voluntària (MNV) no es va activar fins que el 8 de setembre de 1821 es va allistar Rafael del Riego, l'artífex i el símbol de la revolució liberal. El capità d'infanteria de l'MNV Bartomeu Vidal va fer saber que

tengo la satisfacción y el alto honor de dar a conocer que el ciudadano Rafael del Riego, mariscal de campo de todos los ejércitos nacionales y primer héroe de la libertad civil, se ha incorporado y presentado voluntario entre las filas de los honrados milicianos que comando. Esta generosa acción, hija del patriótico celo que abraza en su pecho, al paso que añade un laurel a la corona, nos ha engrandecido y llenado de alegría.⁴⁰

A banda de contribuir a la formació de dues companyies de l'MNV integrades per 171 milicians, l'arribada de Riego al quarter de Lleida arran de la seva destitució com a capità general d'Aragó va impulsar l'establiment d'una mena de societat patriòtica a l'Hostal de Sant Lluís, lloc de reunió dels nuclis liberals, sobretot milicians, oficials i sotsoficials de l'Exèrcit, funcionaris, propietaris agrícoles i professionals liberals, tant per a entretenir-se com per a llegir i comentar la Constitució, els papers públics, els periòdics, pronunciar discursos i debatre les qüestions polítiques més candents. Certament, les tertúlies i societats patriòtiques van formar part del sistema de defensa civil, ja que «su fundación obedece a la necesidad de difundir las ideas liberales y el significado de la Constitución a capas cada vez más amplias del pueblo».⁴¹ El pas de Riego per les terres de Lleida va ser aprofitat pels liberals exaltats per a incrementar el nombre de seguidors i propagar uns ideals fonamentats en una democratització més gran del sistema polític i un trencament amb el passat com a únic mitjà per a solidificar el règim constitucional. De fet, de la Tertúlia Patriòtica de Tàrrrega gairebé només sabem que «de-

38. *El Alumno Cervariense* 3, de 16 de desembre de 1820, 4.

39. ACU, actes de l'Ajuntament de Tàrrrega, UI 0078, Tàrrrega, 3 de juny de 1821, cartulari, 174.

40. AML, caixa 1448, carpeta 1493, *Secretaria General*, 8 de setembre de 1821, 361. Vegeu A. SÁNCHEZ I CARCELÉN, «La Milícia Nacional de Lleida al Trienni Liberal», *Història Moderna i Contemporània* V, 2007, 195-219.

41. A. GIL NOVALES, *El Trienio Liberal*, Madrid, Siglo XXI, 1980, 10-11.

bió ser fundada por Riego» al mes de novembre, perquè la carta de felicitació que la tertúlia va enviar al «CIUDADANO GENERAL» Rafael del Riego el 16 de desembre de 1821, amb motiu d'haver estat escollit diputat a Corts, va començar amb l'enunciat: «Esta Tertulia hechura vuestra». ⁴² Encara més, manifestant una profunda gratitud i devoció pel seu fundador, llegim: «[...] a vos os consideramos promotor de tamaño bien, y por esto creemos cumplir con nuestro deber manifestándoos que vuestros consocios viven solamente por la patria y por la conservación de su Restaurador el inmortal Riego». Fins al punt que el compromís amb el règim liberal dels membres de la Tertúlia Patriòtica de Tàrrrega es podia resumir amb el lema «Constitució o mort!». ⁴³

Defensar el tron i sostenir l'altar: les primeres temptatives reialistes

La contrarevolució es va posar en marxa des del mateix moment «de la aceptación por el Rey de la Constitución». ⁴⁴ De més a més, tot i prometre que «seré siempre su más firme apoyo», el *felón* de Ferran VII ⁴⁵ va encapçalar un moviment conspiratiu que va comptar amb la col·laboració del clergat ⁴⁶ que s'havia negat a jurar la Constitució i predicava en contra per tal de guanyar les classes populars per a la reacció, tot desenvolupant una important tasca ideològica i propagandística contrarevolucionària, tal com va informar des de les terres de Lleida Joan Costafreda: «un servilisme declarat d'est país, principalment de molts dels hàbits negres que efectivament parlen amb poc decoro del govern». ⁴⁷ En particular, el bisbe de Lleida Rentería es va erigir en el màxim exponent de l'apologètica catòlica al trametre contínues queixes en forma de representacions a les Corts i a l'executiu liberal per les decisions que prenia, com l'expulsió dels jesuïtes, l'abolició de la Inquisició, la secularització dels regulars i la supressió de monacals (senyal precursor de l'extinció del catolicisme). I encara més quan, d'acord amb l'informe dirigit al Papa Pius VII:

42. A Cervera també va funcionar de manera informal i irregular una tertúlia patriòtica inspirada i dirigida pels militars. A. GIL NOVALES, *Las sociedades patrióticas (1820-1823). Las libertades de expresión y de reunión en el origen de los partidos políticos*, Madrid, Tecnos, 1975, I, 245-288.

43. *Diario Constitucional de Barcelona* 358, 24 de desembre de 1821, 2.

44. GIL NOVALES, *El Trienio...*, 12-13.

45. «[...] a la cabeza de todas las conspiraciones, que se han formado desde el año de 1820, ha estado Fernando. Luego que acabó de jurar la constitución empezó a conspirar». C. LE BRUN, *Vida de Fernando Séptimo Rey de España o colección de anécdotas de su nacimiento v de su carrera privada v política, publicadas en castellano*, Filadèlfia, 1826, 264.

46. Consulteu R. ARNABAT, «El paper de l'Església i el clergat en la contrarevolució (1820-1823)», *Fenomen religiós i carlisme: VII Seminari d'Història del Carlisme*, Solsona, Consell Comarcal del Solsonès, 2004, 25-37.

47. Menàrguens, 28 de novembre de 1820. Carta reproduïda a ARNABAT, *La revolució de 1820...*, 42.

[...] los agentes de la revolución pretendieron que los obispos cubriéramos con el manto de la Religión todas sus maquinaciones dirigidas principalmente a la destrucción del Catolicismo, confundiendo el ámbito sagrado con el profano, siendo unos instrumentos de sus planes infernales.⁴⁸

Així, no resulta estrany que «a últims de Novembre o primers de Diciembre [1820] se esparció la voz en Lérida que estaba tramada una conspiración para asesinar a los señalados por constitucionales».⁴⁹ Ni tampoc que a la província de Lleida la Diputació destaqués «el desafecto del Clero en general a las nuevas instituciones».⁵⁰ Sobretot quan Bernardo Francés Caballero va estar directament relacionat amb els dirigents de la contrarevolució i va ser proposat per a formar part de diferents juntes reialistes:

Perdida toda esperanza no digo de paz, pero también de un decoroso armisticio con los enemigos que ya no respetaban las leyes mismas que ellos habían dictado [...], me resolví a hacerles frente con claridad y sin rebozo reclamando los derechos de la Iglesia.⁵¹

A través de dues llargues exposicions dirigides a Ferran VII (2 de febrer de 1821 i 20 de maig de 1822), el bisbe d'Urgell va posar de manifest la seva oposició al constitucionalisme tot criticant la intervenció del poder civil en l'àmbit eclesiàstic.⁵²

48. La majoria dels seus escrits es poden consultar a la *Colección de oficios y representaciones que desde el año de 1820 ha dirigido el Obispo de Lérida al Gobierno y Cortes, llamadas constitucionales, reclamando contra sus decretos en materias Eclesiásticas, y publica para la instrucción del Clero y pueblo de su Diócesis*, Lleida, Imprenta de Buenaventura Corominas, 1823. Vegeu A. SÁNCHEZ I CARCELÉN, *Absolutisme i liberalisme: L'Església de Lleida durant el regnat de Ferran VII (1808-1833)*, Barcelona, Ajuntament de la Poble de Claramunt, 2012, 117-218.

49. AML, caixa 1427, «Nota de Secretaría», sense data, dins *Secretaria General. Estudios i Informes. 1821*. Reproduït a ARNABAT, *Revolució i contrarevolució a Catalunya...*, 123.

50. Arxiu Històric de Girona - Arxiu de la Diputació de Girona (en endavant AHG-ADG), caixa 1, carta de la Diputació de Lleida a la de Girona amb data de 6 de setembre de 1822. Reproduïda a ARNABAT, *Revolució i contrarevolució a Catalunya...*, 988.

51. B. FRANCÉS CABALLERO, *Colección de documentos que manifiestan la conducta del Obispo de Urgel en orden a las innovaciones en materia eclesiástica por las Cortes de Madrid en la segunda época del régimen constitucional*, Tolosa, 1823. Reproduït a ARNABAT, *Visca el rei i la religió!...*, 77-78.

52. Arxiu del Palau Reial (en endavant APR), Papeles Reservados de Fernando VII (en endavant PRF), XXII, 79-102, *Representación hecha al Rey y a las Cortes por el Ilmo. Sor. Dn. Bernardo Francés Caballero, Obispo de Urgel en 2 de febrero de 1821*. Reproduïda a ARNABAT, *Visca el rei i la religió!...*, 75-76.

TAULA 1
Quadre comparatiu dels convents existents i suprimits a la província de Lleida segons la Reial ordre del 17 de maig de 1821

	<i>Existents</i>	<i>Suprimits</i>	<i>Resten</i>
Agramunt (Urgell)	2	1 (franciscans, passen a Balaguer)	1 (mercedaris calçats)
Anglesola (Urgell)	1	0	1 (trinitaris calçats)
Balaguer (Noguera)	5	3 (dominics, trinitaris calçats i carmelitans descalços)	2 (franciscans i escolapis)
Bellpuig (Urgell)	1	0	1 (franciscans)
Bellví (les Sogues) (Pla d'Urgell)	1	1 (trinitaris calçats)	0
Borges Blanques, les (Garrigues)	1	1 (carmelitans calçats)	0
Cervera (Segarra)	5	4 (dominics, agustins calçats, franciscans i mínims)	1 (caputxins)
Guissona (Segarra)	1	1 (agustins descalços)	0
Lleida (Segrià)*	8	5 (carmelitans calçats, agustins calçats, mercedaris calçats, trinitaris calçats i caputxins)	3 (dominics, franciscans i carmelitans descalços)
Seu d'Urgell, la (Alt Urgell)	2	1 (agustins calçats)	1 (dominics)
Solsona (Solsonès)	3	1 (dominics)	2 (caputxins i escolapis)
Tàrraga (Urgell)	3	2 (carmelitans calçats, passen a Manresa; i agustins calçats, passen a Barcelona)	1 (mercedaris calçats)
Total	33	20	13

* La Paeria va rebre una representació signada per 562 veïns amb la sol·licitud a Ferran VII de la permanència de tots els convents de regulars, però, tot i el considerable suport popular, el consistori liberal no li va donar curs. AML, actes de l'Ajuntament de Lleida, Lleida, 21 de febrer de 1821, 23.

Font: G. FELIU I MONTFORT, *La clerecia catalana durant el Trienni Liberal*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1972, 207-208.

Així doncs, dels 33 convents de les terres de Lleida els liberals van suprimir-ne 20, o sigui, un 60,6%. D'acord amb les memòries del prevere targarí Pere Ribera, l'expulsió dels frares va posar en evidència l'anticlericalisme del liberalisme, especialment la persecució dels clergues, l'espoliació dels béns i la negació de la jurisdicció eclesiàstica:

Tragueren los religiosos del Carme i de Sant Agustí, per ordre de la Constitució, quedant solament per ara lo convent de la Mercè en esta vila [Tàrrrega], procedint contra tot lo dret dels sagrats cànons, no solament d'apoderar-se lo Crèdit Públic (o lo millor diré descrèdit Públic), de totes les rendes i propietats dels pobres difunts fundadors; són contra tota equitat i justícia, fent-ne això de potestat absoluta lo Govern, i sense permís del Sumo Pontífex, usurpant la jurisdicció eclesiàstica, i amb la força haver violentat la clausura, havent-los tret del convent; lo alcalde constitucional, lo comissionat Ramon Serra [regidor quart i oficial en grau de caporal primer de la Milícia Nacional], i lo agutzil [...] doncs es veu les màximes de procurar a tirar la Santa Religió a terra, a pesar de dir en lo principi de la Constitució que la Religió Catòlica, Apostòlica i Romana, serà l'única que dominarà a Espanya, i per ara és l'única que més ha estat perseguida.⁵³

Arran de la política eclesiàstica dels liberals, molts clergues, més convençuts que mai que els constitucionals pretenien eliminar l'Església, van considerar que calia lligar definitivament la sort de la religió a la de la monarquia absoluta i donar suport, directe o indirecte, a la contrarevolució.⁵⁴ Per exemple, a la revolta promoguda pel pallarès baró d'Eroles i l'arquebisbe de Tarragona Jaume Creus a mitjans del 1821 van intervenir els bisbes de Lleida, Solsona⁵⁵ i Urgell, així com Francesc Vergonyós, degà de la parròquia de Santa Maria de l'Alba de Tàrrrega, considerat per l'espia liberal Manel Rafel Pol de Quimbert «el alma de la conspiración»⁵⁶ a la plana de Lleida.

Certament, els confessionaris, els sermons dominicals i les converses anticonstitucionals dels rectors es van convertir en una eina molt útil a l'efecte de promoure l'aixecament reialista.⁵⁷ Com a mostra, el prior de Pinós, mossèn J. Fornell, va asseverar que «no cree en Dios si llueve, mientras reine la Constitución»;⁵⁸ i els rectors de l'Albi i Vinaixa van predicar contra la supressió del mig delme (juliol de 1821) tot advertint als feligresos que estaven condemnats a l'infern si no pagaven el delme sencer.⁵⁹ Aspecte gens anodí si recordem que els eclesiàstics es dirigien a

53. GONZALVO I BOU, «Una crònica de Tàrrrega poc coneguda...», 163-164.

54. ARNABAT, *La revolució de 1820...*, 240-241.

55. «[...] es quizá el que más ha trabajado, y hecho mayores sacrificios para el restablecimiento de los derechos verdaderamente imprescriptibles de la Religión de sus Mayores, y de la libertad del más perseguido, y deseado de sus Reyes en el pleno goce de toda su Real Autoridad, que le transmitieron sus Augustos Abuelos. Apenas se oyó en la Península en Marzo de 1820 el ominoso eco de la Constitución gaditana, cuando a la una se estremeció todo el Obispado». *Exposición que dirigen a S. A. S. La Regencia del Reyno los curas párrocos del Obispado de Solsona que la suscriben*, Solsona, 1 d'octubre de 1823.

56. M. FERRER, «La Regencia de Urgel y Las Baleares», *BSAL* 59, 2003, 143-144.

57. A Lleida a «un escapulario que se excedió en un sermón se le recogieron las licencias». Vegeu L. ARIAS GONZÁLEZ i F. DE LUIS MARTÍN, «La divulgación popular del antiliberalismo (1808-1823) a través del sermón», *Hispania* 183, 1993, 213-235.

58. ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 80.

59. FELIU I MONTFORT, *La clerecia catalana...*, 137.

una societat agrària majoritària analfabeta i tenim present que la majoria dels individus que es van enrolar a les files reialistes eren pagesos que no sabien llegir ni escriure.⁶⁰ Tal com va denunciar el secretari de la Diputació de Lleida Bonaventura Carles Aribau, la clerecia lleidatana va desenvolupar una important tasca propagandística per tal de:

[...] seducir a estos sencillos pueblos con la estudiada sinonimia de algunas palabras que sin dañar al que las profiere introducen el veneno en el pecho del que las oye; yo he oído ponderar con un énfasis injusto la calamidad de los tiempos presentes con respecto a la Religión; yo he visto añadir a los libros de oración mental papelitos pícaramente adaptados a las circunstancias.⁶¹

A partir de l'any 1821 a la ciutat de Lleida van començar a aparèixer amb una certa regularitat impresos reialistes. Per exemple, els escriptors Pius Torrabella i Ramon Jou van ser acusats de tenir fulls volanders que desacreditaven el sistema constitucional i pasquins sediciosos contra ciutadans liberals.⁶² En concret, el 9 de gener l'adroguer Miquel Morillo va rebre una proclama «con la que se anima al Público a una revolución contra las Cortes, contra el actual Sistema de Gobierno, y se dirima a denigrar contra nuestro Sabio Gobierno y representantes de la Nación».⁶³ De fet, l'1 de març, en obrir-se les Corts, tot manifestant el seu afany de recuperar l'absoluta sobirania, Ferran VII va acabar el discurs de la Corona amb la cèlebre *coletilla real*: «no será extraño que la nación española se vea envuelta en un sinnúmero de males y desgracias».⁶⁴

Tanmateix, el 5 de juliol va arribar a mans del llaurador Miquel Grau, àlies *lo Colom*, ferm partidari del liberalisme, un amenaçador pamflet que, a banda d'asseverar que «le cortarían la cabeza», de forma subversiva es dedicava a injuriar el legítim sistema constitucional «adoptado por la Nación y el rey». A més, l'imprès va exhortar la causa reialista amb la inclusió de les consignes «Viva la Religión y Viva la Monarquía [absoluta]».⁶⁵ Per tant, aquest plec solt va incorporar el missatge ideològic del reialisme: d'una banda, la refutació de la praxi liberal (l'antiliberalisme) i la crítica de les idees liberals, i, de l'altra, l'exaltació dels seus elements unificadors, o sigui, el rei, la religió i la tradició (la contrarevolució).⁶⁶ En resposta,

60. ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 57 i 473.

61. Carta de Fèlix Torres Amat amb data de 1821. Reproduïda a J. BADA, *L'Església de Barcelona en la crisi de l'Antic Règim, 1808-1833*, Barcelona, Facultat de Teologia - Herder D. L., 1986, 205.

62. AML, caixa 1531, *Dictamen de D. Pedro Jordà, en el Sumario contra Pío Torrabella y D. Ramón Jou*. Reproduït a ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 52.

63. AML, caixa 1417, ban de l'Ajuntament de Lleida amb data d'11 de gener de 1821.

64. FELIU I MONTFORT, *La clerecia catalana...*, 48.

65. Institut d'Estudis Ilerdencs, dipòsit antic de l'Hospital de Santa Maria, documentació judicial, Jutjat de Primera Instància, caixa 41, *Expedientes diversos*, Lleida, 1821.

66. ARNABAT, «Propaganda antiliberal...», 19.

tot evidenciant una profunda divisió política i una elevada tensió social, els milicians es reunien cada nit a la plaça de la Constitució per cantar el *Trágala*, l'himne popular liberal, i al so del repic dels seus sables no dubtaven a intimidar, insultar, amenaçar de mort i fins i tot agredir els tinguts per reaccionaris.⁶⁷ En venjança, durant la nit del 2 al 3 de febrer de 1822, tot aprofitant la celebració del carnaval, els realistes, abillats amb màscares, van atacar un grup de milicians i van causar una mort i un ferit greu.⁶⁸

Així i tot, a les terres de Lleida la ciutat de Cervera es va distingir per esdevenir un dels principals nuclis de l'activitat contrarevolucionària. El 6 de febrer de 1821 es van produir els primers aldarulls, tal com va relatar l'hisendat igualadí Ignasi Combells:

[...] sucedió alguna conmoción entre estudiantes y paisanos durante la procesión sobre algunas palabras y descatos al Santo Misterio que indirectamente intentaron los primeros, y los paisanos se vengaron a pasarlos con las hachas encendidas.⁶⁹

Les diferències polítiques es van resoldre per mitjà de l'ús de la violència, fins a l'extrem de ser necessària l'actuació de l'Exèrcit i l'Administració de justícia empronant els presumptes culpables per haver comès un delictes de conspiració:

[...] con motivo de una procesión, y de una venida de algunos constitucionales del pueblo de Santa Coloma [de Queralt, històrica Baixa Segarra], inmediato al nuestro, conocido generalmente por su adhesión al sistema constitucional, procediendo los mismos de acuerdo, y en compañía de algunos estudiantes, que se vistieron y armaron acá, como milicianos de sus respectivos pueblos, hubo una riña, disparando bala los de Santa Coloma contra un paisano de esta Ciudad [Cervera]: exceso que naturalmente querían castigar los paisanos notoriamente insultados: estos con oportunidad de Tropa, que vino, pudo interinamente contenerse; pero no pudo lograrse lo mismo en cuanto a un proceso, [...] elevándose a delito de conspiración lo que solo podía ser de una riña, y aún causada por los de fuera con inteligencia de los estudiantes, y verosíblemente de algunos maestros de dentro. Infinitos males de prisiones y vejaciones de toda especie se originaron de esto.⁷⁰

67. Per exemple, el membre de la Milícia Nacional Joan Samperri va apunyalar Jaume Mangués. AML, actes de l'Ajuntament de Lleida, Lleida, 19 d'octubre de 1821, 93-94.

68. AML, actes de l'Ajuntament de Lleida, Lleida, 12 de febrer de 1822, 20.

69. Carta enviada al seu germà amb data de 10 de febrer de 1821. Reproduïda a ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 42.

70. ACU, actes de l'Ajuntament de Tàrraga, UI 0079, «SEÑOR», 2-3. Els veïns de Cervera Felip Minguell, Francesc Farré, Martí Perebagasa i Benet Roca es van oferir al consistori constitucional per dur a terme una col·lecta setmanal per tal d'auxiliar els presoners pobres detinguts als fets del 6 de febrer de 1821. ACS, Fons Municipal, esborranys, Cervera, 13 de març de 1822.

Arran de la indignació generada pels atacs a la religió i la repressió liberal a principis del 1822 diverses vegades es van escoltar crits de «¡Vivan los rusos y muera la Constitución!». De fet, segons Joaquín Ruiz de Porras, comandant general de Catalunya, la població estava «en muy mal sentido con la pérdida de sus injustos fueros».⁷¹ Especialment des del moment que es va donar a conèixer el Reglament General d'Instrucció Pública, decretat el 29 de juny de 1821, ja que va certificar la clausura de la Universitat de Cervera, fins llavors l'única del territori català.⁷² Això contradeia:

[...] lo que dijo el Sr. D. Felipe V en su real cédula de erección de la Universidad de Cervera, su fecha de 17 de agosto de 1717: *Teniendo, dice S. M. en ella, muy presente mi gratitud, cuando he debido al amor y constante lealtad de la fidelísima Ciudad de Cervera en todo el tiempo que ocuparon los enemigos [austriacistes] aquel Principado, como acostumbraba a mantener siempre firme la fe prometida a sus soberanos [...] la he elegido para Teatro literario único y singular de aquel Principado* [de Catalunya].⁷³

No cal oblidar tampoc que la candidatura de Cervera a capital de província, tal com va succeir amb la de la Seu d'Urgell i Solsona,⁷⁴ va ser rebutjada en benefici de Lleida.⁷⁵ Així mateix, a finals de gener de 1822 una nombrosa representació de veïns de Cervera –en concret, 448 dels 596 caps de família van rubricar el document– va acordar enviar un missatge a Ferran VII per a reivindicar la seva absoluta sobirania: «no pueden ver sin irritarse la insolencia de los que pretenden dictar leyes a V. M. [Vostra Majestat], ni disimular su descontento». En aquest missatge li sol·licitava que es mantingués ferm en el camí «de mantener los derechos del Trono». Encara més, gràcies a la carta secreta que va acompanyar el manifest oficial podem saber que «a más los pueblos comarcanos han contestado lo mismo: Que era caso de armas y no de Representaciones».⁷⁶ Fins a l'extrem que Cervera va es-

71. ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 60.

72. ACU, actes de l'Ajuntament de Tàrraga, UI 0078, «Rebut per D. Ramón Feliu, Cap polític de Catalunya», Barcelona, 10 de Juliol de 1821, 202.

73. ACU, actes de l'Ajuntament de Tàrraga, UI 0079, «SEÑOR», 1.

74. La majoria reialista no va dubtar a amenaçar els tinguts per constitucionals, tal com va recriminar el cap polític al batlle de Solsona: «He llegado a entender que en esa Ciudad se oyen cantares opuestos a las instituciones de Santa Libertad que nos rigen en el día, y que los hipócritas indignos de figurar en sociedad se atreven a proferir expresiones insultantes contra los honrados patriotas». Carta de Juan Manuel Munarriz, datada el 14 de gener de 1822. Reproduïda a ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 59.

75. Consulteu J. BURGUEÑO, *Reordenament territorial a l'Espanya contemporània: la província de Lleida (1800-1850)*, Lleida, Universitat de Lleida, 1995, 23-49.

76. APR, PRF, 116-121, representació signada a Cervera el 26 de gener de 1822 i, com a presentació de l'exposició, rubricada a Cervera el 30 de gener. Reproduïda a ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 60.

devenir «la primera Ciudad que en 9 de Marzo de 1822 alzó el grito fuerte de *viva la Religión, viva el Rey y muera la Constitución*».⁷⁷

Revolta reialista, guerra civil i Junta Superior Provisional de Catalunya

La crisi econòmica provocada per la conjunció dels efectes negatius de la concreció del liberalisme, fruit de l'aplicació d'una política fiscal i agrària capitalista sense concessions, el brot de febre groga de 1821 que va paraitzar el comerç i les males collites causades per l'endèmica sequera, va generar un profund malestar social que va contribuir a fer que un important sector del món rural es decantés cap a l'antiliberalisme per considerar el liberalisme una alternativa indesitjable a l'Antic Règim, tot impulsant la contrarevolució dirigida per les velles classes dominants (nobles, clergues, militars i pagesos benestants).⁷⁸ Com a exemple d'una família d'hisendats lleidatans compromesa amb el reialisme, podem destacar els Borrallba: el pare, Antoni, va aportar diners i va dirigir una junta corregimental, i els dos fills, Josep (sotstinent) i Ignasi (agregat d'estat major), van dirigir partides reialistes que solien cridar que volien un «rei tot sol»; fins i tot el darrer va ser nomenat governador reialista del corregiment de Lleida:

Saliendo de la misma en exposición de su vida, se presentó al frente de los realistas y reuniendo setecientos hombres persiguió a los Constitucionales, derribó las lápidas de la Constitución de todos los pueblos del corregimiento, y logró que la mayor parte se decidiesen por su Rey.⁷⁹

A finals d'abril de 1822 a la Seu d'Urgell es va formar una junta per a coordinar l'activitat reialista a Catalunya, i a partir del 9 de maig Cervera es va convertir en la capital reialista del Principat català arran de l'aixecament encapçalat per l'hisendat i militar retirat cerverí Pau Miralles,⁸⁰ qui va promoure la instal·lació d'una *Junta Apostòlica* que va comptar amb la presència d'una espècie de representants dels diferents barris que responien als sectors socioprofessionals més proclius al reialisme:⁸¹

77. ACU, actes de l'Ajuntament de Tàrraga, UI 0079, «Exposición que ha dirigido la Ciudad de Cervera en el Principado de Cataluña a la Regencia del Reino», Cervera, 21 de setembre de 1823, Manresa, Ignacio Abadal, impressor del carrer de San Miguel, cartulari, 127.

78. Així, les comarques cerealícoles amb petits nuclis manufacturadors del tèxtil i del ferro de la Segarra i el Solsonès eren les típiques regions empobrides i cada vegada més despoblades. Consulteu R. ARNABAT, *Visca la Pepa! Les reformes econòmiques del Trienni Liberal (1820-1823)*, Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Històrics, 2002; i J. FONTANA, «Crisi camperola i revolta carlina», *Recerques* 10, 1980, 7-16.

79. ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 127, 140 i 280.

80. Cerverí, conegut com el «Cid catalán» perquè va conquerir «calles de Cervera, ciudades de Urgel, Solsona y Manresa, Villas de Tàrraga, Agramunt, Artesa, Torá, Calaf, Berga, Puigcerdá, Orgañá, S. Lorenzo y tantas obras». J. RIUS, *Elogio fúnebre del coronel don Pablo Miralles*, Cervera, Imprenta de la Real y Pontificia Universidad por Bernardo Pujol, 1827, 9.

81. Francesc Llobet (advocat hisendat), Antoni Segura (ferrer) i Jaume Serres (mestre sabater) van ser escollits vocals pel districte del Caparral; Francesc Pastoret (noble hisendat), Ramon de

[Miralles] con la sola breve proclama de *Viva el Rey*, pone en temblor los enemigos [constitucionals], los desaloja del convento de San Francisco de Paula, y obligándolos a la fuga, favorecida por las tinieblas de la noche, queda la Ciudad [Cervera] a disposición de nuestro héroe. Para obviar a la anarquía, realizando su valor con la prudencia, cuida se forme una junta correjimental, la primera que se instaló en Cataluña y quizá en toda la España: organiza su batallón de sus fieles conciudadanos.⁸²

La *Junta Apostólica* va subministrar armes, municions, queviures i diners a les partides realistes amb la intenció d'afavorir un aixecament generalitzat:

[...] cuando se desplegó más la fidelidad a V. M. [Ferran VII], fue en el 9 de mayo de 1822: entonces se levantó por nuestros paisanos el grito de *Viva el Rey y muera la constitución*; se derribó inmediatamente la lápida; se enviaron comisarios por los pueblos vecinos para conmooverlos contra el sistema constitucional, como se logró.⁸³

Tal com va informar el batlle de Calaf, «los de Cervera se han declarat completamente y a invitació d'ells alguns pobles veïns, Guissona y alguns diuen si Tàrrega». Certament, «en todos los pueblos del alrededor de Cervera continuamente están tocando a Somatén y derribando lápidas y en su lugar ponen en Cristo»⁸⁴ com a mostra de la defensa de la religió. El 10 de maig l'«antiquíssima» Guissona es va convertir en la

segunda Población del Principado de Cataluña que después de su cabeza de Corregimiento Cervera, alzó intrépidamente el grito de Viva la Religión, Viva nuestro amado REY D. FERNANDO VII, que muera la Constitución; [...] armándose más de 200 de sus vecinos [...] ¡Gloria eterna al Dios de los Ejércitos!⁸⁵

Janer (advocat) i Felip Minguell (catedràtic de cànons i prevere), pel carrer Major; el prevere Ramon Soler i els llauradors Maties Vidal i Jerònim Montiu, per la plaça Major, el carrer de la Vall i Sant Magí; i, finalment, el prevere Magí Espigó, l'hisendat Gil Rusiné i el llaurador Antoni Graells, pel carrer de Barcelona. J. M. Y R. [José MARQUET Y ROCA], *Memorias para la historia de la última guerra civil en España*, Barcelona, Imprenta de Brusí, 1826, I, 39-40.

82. RIUS, *Elogio fúnebre...*, 8-9.

83. ACU, Ajuntament de Tàrrega, UI 0079, «SEÑOR», 3.

84. ARNABAT, *Visca el rei i la religió!...*, 143-144.

85. ACU, Ajuntament de Tàrrega, UI 0079, «REPRESENTACIÓN QUE LA VILLA DE GUISSONA dirige a S. R. M. por su gloriosa libertad del 28 de setiembre de 1823», Sales Consistorials de Guissona, Guissona, 15 d'octubre de 1823, Cervera, Imprenta de la Real y Pontificia Universidad por Bernardo Pujol, 1-2, cartulari, 129. El beneficiat de Guissona Antoni Curt va encapçalar una partida el 13 de maig de 1822 al crit de «Visca la Religió i el Rei absolut!». FELIU I MONTFORT, *La clerecia catalana...*, 145.

El 12 de maig uns 200 contrarevolucionaris cerverins comandats per Miralles van entrar a Tàrrega i, amb motiu d'esdevenir l'origen de tots els mals, «dispararon contra la lápida, la arrancaron, la despedazaron y quemaron».⁸⁶ A més, els reialistes van anar

a buscar sis feixos a la teuleria, i tiraren tots al foc dient-li *Trágala tú*, que eres la causa que ens la feien tragar, i cridaven *Viva el Rey y la Religión, y muera la Constitución*, havent posat al lloc que era la Pedra de la Constitució, que deia *Plassa de la Constitución*, un San Christo i lo Retrat del Rei Fernando.⁸⁷

Tanmateix, quan les partides encapçalades per fra Antonio Marañón, conegut com *el Trapense* pel seu hàbit, i Francesc Badals, àlies *Romanillos*, el principal dirigent de la revolta reialista a la Catalunya de ponent, van conquerir Balaguer van destrossar la placa constitucional i, davant la indiferència de les autoritats locals, «saquearon muchas casas y echaron muchos efectos a la acequio o río, e hicieron otras barbaridades, libertaron a todos los presos, y habiendo ido a casa del juez le quemaron cuantos procesos había en ella».⁸⁸ Dissortadament, Catalunya es disposava a viure una autèntica i cruenta guerra civil⁸⁹ que va arrossegar darrere seu una enorme violència en forma de saqueigs, incendis, assassinats, robatoris, segrestaments, empresonaments, etc.⁹⁰ Emprant la tàctica de la guerra de guerrilles

86. ACU, actes de l'Ajuntament de Tàrrega, UI 0079, Tàrrega, 19 de maig de 1822, cartulari, 93.

87. En el precís moment que els liberals van reconquerir Tàrrega «los soldados de la mala Constitución i Milicians» van «insultar i blasfemar nostra Santa Religión, havent anat, per descomptat, a treure lo San Christo i lo Retrat del Rei, havent posat en el seu lloc les Lletres amb un paper de que lo que deia la pedra [placa de la Constitució], havent comès la més gran atrocitat i heretgia lo oficial comandant de la cavalleria, de haver trepitjat la imatge de Christo, y esquinçat lo retrat del Rei». GONZALVO I BOU, «Una crònica de Tàrrega poc coneguda...», 164-165.

88. *Semi-Seminario Ilerdense* 5 i 6, 22 i 26 de maig de 1822, 6 i 5-6.

89. «La guerra era a muerte para los realistas, ningún prisionero se hacía. En cuanto a robos, no hablemos, pues ya se consideraba como un deber constitucional el cometerlos. [...] La situación de Cataluña era infelicísima. Aquí robos, allí incendios, prisiones en un punto, asesinatos en otro, saqueados los pueblos, profanadas las iglesias, y devastados los campos, formaban la hermosa Cataluña el cuadro más horroroso y lamentable». J. M. Y R., *Memorias para la historia...*, I, 277-278.

90. Com a mostra dels horrors propis d'una guerra civil a la vila de Tuixent (Alt Urgell), el 4 de gener de 1823 «entró en él el perjuro Busons [reialista] a las seis de la mañana, asesinó ocho víctimas, hirió en mayor número, hizo cuantas atrocidades pueden imaginarse, y se llevó a la justicia y a todos los hombres que encontró, y bagajes de toda clase, a sus guaridas de San Lorenzo de los Morunys, y dejó el pueblo hecho un cuadro de horrores y lástimas, porque el saqueo fue espantoso». F. ESPOZ Y MINA, *Memorias del general Don Francisco Espoz y Mina*, Madrid, Imprenta y Estereotipia de M. Rivadeneyra, 1851, III, 144. Com a càstig, segons l'ordre general del 19 de gener, «la cuarta división del ejército de operaciones del séptimo distrito militar, borrarà del gran Mapa de las Españas al nombrado, y por índole faccioso y rebelde pueblo de S. Llorens de Morunys alias Piteus; a cuyo fin será saqueado y entregado a las llamas». J. M. Y R., *Memorias para la historia...*, II, 167.

i la mobilització del sometent, al mes de maig van aparèixer nombroses partides armades a les comarques lleidatanes del Solsonès, la Noguera, l'Alt Urgell (a Oliana va actuar el traginer Bartolomé Porredon, àlies *el Ros d'Eroles*), l'Urgell, la Segarra i la Conca de Tremp, veritable rereguarda des d'on els reialistes van estendre la seva influència sobre la Vall d'Aran.⁹¹

Atesa la magnitud i gravetat dels fets, el 15 de maig el cap polític de Lleida va dirigir una proclama als veïns de la província en què es feia ressò de l'extensió que havia aconseguit «la escandalosa y criminal rebelión que han formado muchos de sus habitantes conspirando con las armas contra la ley fundamental del Estado que han jurado guardar [Constitució], contra el Rey a cuyos preceptos han desobedecido abiertamente, y contra el sosiego y bien estar de sus semejantes».⁹² No obstant això, el dia 18 es van revoltar els reialistes de Sant Llorenç de Morunys, encapçalats pel vicari Ramon Traver, que, portant un sant Crist a la mà i amb el vistiplau del consistori, va enderrocar la placa de la Constitució al crit de «visca el rei i visca la religió!». El 20 de maig, després de tres dies de setge, Marià Navarro, caporal dels Mossos d'Esquadra i comandant dels sometents del Solsonès, va conquerir Solsona i va procedir a «derribar y hacer pedazos la lápida». Segons el degà del capítol de Solsona, Navarro va aconseguir

la abolición del sistema en toda esta Montaña y Comarca, la destrucción de las piedras y máximas Constitucionales en los pueblos, y la restitución del Gobierno Paternal del Rey Nuestro Señor, por haber sido el primero que al frente de otros cuatro mil hombres levantó la voz y el brazo en dicho país a favor del Rey y contra la Constitución.⁹³

Militarment, atès el caràcter urbà de la milícia nacional, els liberals van optar per assegurar el control de les places fortes i mobilitzar l'exèrcit regular per llançar ofensives amb el propòsit de recuperar les poblacions ocupades pels reialistes. Després d'una contundent victòria a l'ermita de Sant Eloi de Tàrrega⁹⁴ el 21 de maig les partides guerrilleres de Miralles, Romagosa i el *Trapense* van ser expulsades de Cervera,⁹⁵ i la *Junta Apostólica* «se dispersó, y los realistas volvieron al pri-

91. ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 139-147.

92. AML, caixa 1.531, *Habitantes de la Provincia de Lérida*, Lleida, 15 de maig de 1822. Proclama publicada al *Semí-Semanario Ilerdense* 5, 22 de maig de 1822, 3-5.

93. ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 124-125.

94. L'enfrontament va tenir lloc el 17 de maig: «La pérdida de los realistas consistió en unos veinte muertos y algunos heridos, y los demás que habían sido arrollados por la caballería fueron tiroteándose con los constitucionales hasta Cervera. Al anochecer quedaron posesionados de ella los constitucionales, encontrando poca o ninguna resistencia. La entrada fue cruel. Muchas casas fueron saqueadas, y algunos paisanos asesinados». J. M. Y R., *Memorias para la historia...*, I, 80-81.

95. «[...] los mismos pueblos han visto los bizarros esfuerzos de las valientes tropas del Ejército Nacional, que en los campos de Tàrrega y Cervera alcanzaron los días de gloria que esta Provincia recordará agradecida». ACU, actes de l'Ajuntament de Tàrrega, UI 0079, Lleida, «José Cruz Muller, Cap polític de la província de Lleida», proclama datada el 25 de maig de 1822, cartulari, 97.

mitivo estado sin un centro de unidad que pudiera dirigirlos, y dar impulso y valor a sus empresas».⁹⁶ Llavors, la columna del brigadier José María Torrijos es va desplaçar cap al Solsonès, «en cuyo distrito pululaban mil hordas rebeldes»,⁹⁷ foragitant els contrarevolucionaris a finals de mes i ocupant Solsona, circumstància aprofitada pels reialistes que tenien el seu quarter general al convent segarrenc de Sant Ramon per a reconquerir la població de Cervera excepte el recinte fortificat de la Universitat (del 4 al 6 de juny), fins que les tropes constitucionals van ocupar de nou una ciutat de gran importància geoestratègica per comunicar la Catalunya de ponent i del nord amb Barcelona i Tarragona.⁹⁸ Amb l'objectiu d'amenaçar els cerverins pel seu fervent i massiu suport a la contrarevolució, Torrijos va publicar una duríssima proclama:

Habitantes de Cervera: por segunda vez han ocupado a viva fuerza esta ciudad, los valientes soldados que mando, los crímenes cometidos por los habitantes de ella y aun las prevenciones mismas del general en jefe nos daban derecho a hacer que desapareciese del mapa español. A nuestra generosidad debéis vuestra existencia. [...] Si tornáis a vuestros excesos, vuestro fin es inevitable. [Especialment quan] Constitución o muerte es nuestra divisa, constitución o muerte quiere la nación, y constitución o muerte tendréis vosotros. [Així que], si continuáis obstinados, temedlo todo, pues si dos veces fuimos generosos, a la tercera pereceréis.⁹⁹

Com que els factors explicatius de l'adhesió popular al reialisme van recaure en la misèria, la ignorància, el fanatisme i l'actuació del clergat, les autoritats liberals van equiparar la contrarevolució amb un moviment integrat per delinqüents que només provocaven malvestats de tota mena en comptes de protegir la religió:

Los pueblos de esta Provincia [de Lleida] que han tenido la desgracia de verse dominados por las gavillas de facciosos [mal nom dels reialistes] se hallan ya desengañados de las perversas intenciones de estos malévolos en fuerza de los robos y asesinatos que han cometido, y de que son fieles testigos Balaguer, Tárrega, Cervera, Castellans y tantos otros [...]: en fin, el saqueo, la miseria, la fuga y los cadáveres de los que terminaron sus días en manos de estos viles de una manera desastrosa, es el espectáculo que presentan los pueblos [...] bajo la equivocada idea de creerlos dignos del título de defensores de la Fe con que quisieron escudar sus crímenes.¹⁰⁰

96. J. M. Y R., *Memorias para la historia...*, I, 86.

97. F. GALLI, *Memorias sobre la guerra de Cataluña en los años 1822 y 1823; por D. Florencio Galli, edecán del General Mina. Traducidas del francés por D.E.P.*, Barcelona, Imprenta de A. Bergnes, 1835 [1828], 31.

98. ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 144-146.

99. J. M. Y R., *Memorias para la historia...*, I, 115-117.

100. ACU, actes de l'Ajuntament de Tàrraga, UI 0079, Lleida, «José Cruz Muller, Cap polític», proclama del 25 de maig de 1822, 97.

En paraules del batlle constitucional de Cervera, «la pau, lo amor i la caritat que tan nos recomana Jesucrist en lo Evangeli, se veu canviat entre los facciosos en un odi i venjança contra els seus propis germans; en les veus i crits de mort i morts de tot Constitucional: en els robatoris, i en una guerra civil entre nosaltres». En definitiva, «pobles incauts, desenganyeu-vos amb la funesta experiència dels trastorns que heveu tocat i esteu patint».¹⁰¹ A banda de fer arribar missatges polítics i ideològics al poble en la seva llengua materna, convé destacar que la primera reacció de les Corts en conèixer l'aparició de les partides reialistes a Catalunya va ser la votació de pressupostos per a fomentar les obres de la sèquia d'Urgell «a fin que en estas obras públicas puedan hallar honesta ocupación tantos millares de familias desgraciadas»,¹⁰² especialment quan de forma majoritària els camperols empobrits s'enrolaven a les files contrarevolucionàries per poder percebre un salari diari. De fet, la Diputació Provincial de Lleida va arribar a afirmar que «la actual insurrección verificada en Cataluña es en su fondo una guerra de miseria».¹⁰³ A més a més, amb el propòsit de defensar-se dels continuats abusos dels reialistes, els liberals van activar la milícia activa o mòbil. Precisament, els primers miquelets catalans, anomenats *peseteros* per part dels reialistes perquè cobraven una pesseta al dia, es van formar a la població urgellenca d'Agramunt.¹⁰⁴ D'acord amb el capteniment del comandant d'armes del partit judicial de Cervera, el cos dels miquelets,

unido a las valientes tropas del Ejército permanente, y Milicias Nacionales, contribuirá en breve al exterminio de los que, encubiertos con el velo del sacrosanto de la Religión de nuestros padres, solo respiran el odio a sus semejantes, el pillaje y el asesinato como vosotros mismos sois testigos.¹⁰⁵

Tot i aquestes mesures, els constitucionals no van poder sufocar la revolta reialista. Ans al contrari, després de la derrota a Cervera, *el Trapense, Romanillos, Roma-*

101. ACU, actes de l'Ajuntament de Tàrraga, UI 0079, Cervera, «Francisco de Cerveró, alcalde primer», 10 de juny de 1822, cartulari, 99.

102. ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 170. Per mitjà d'un edicte del cap polític de Lleida, «se llama a todos los desocupados a fin de emplearlos en las obras del Canal subsidiario de Urgel». ACU, actes de l'Ajuntament de Tàrraga, UI 0079, Tàrraga, 3 de juliol de 1822, 19.

103. *Informe dado por la Diputación provincial de Lérida*, publicat en el *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Barcelona* 334, 30 de novembre de 1822, 4. Tot i això, també hi van influir les condicions polítiques i socials (actitud del clergat i de les classes benestants locals) i les culturals (formes de pensament i creences). Precisament, tal com va asseverar la mateixa Diputació Provincial de Lleida, «ya des del principio con la continuación de la obra del canal de Urgel, se propuso apartar de las facciones a un número considerable de habitantes a quienes la miseria hacía capaces de todo atentado; pero invadido de repente aquel territorio, abandonaron el azadón para empuñar el fusil, y la obra tuvo que suspenderse». AHG-ADG, caixa 1, carta de la Diputació de Lleida a la de Girona amb data de 6 de setembre de 1822. Reproduïda a ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 435.

104. ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 166-167.

105. ACU, actes de l'Ajuntament de Tàrraga, UI 0079, Cervera, 30 de juny de 1822, «Francisco Ossorio, comandante de las armas del distrito de Cervera», Imprenta Nacional por José Casanovas, cartulari, 102.

gosa i Miralles van voltar per les terres de Lleida¹⁰⁶ amb un contingent armat d'uns 1.800 homes que, a començaments de juny, es van dirigir cap a Ponts (Noguera), Oliana i Peramola (Alt Urgell). Tal com va explicar Romagosa, la contrarevolució «necesitaba de un punto de apoyo, el cual fuese también el centro de sus operaciones, y con este objeto se dirigió a la Seo de Urgel uniéndosele otros Jefes de partidas Realistas». ¹⁰⁷ El 16 de juny els reialistes van ocupar la vila de la Seu d'Urgell, «la cual los recibió como a libertadores y amigos», gràcies a l'ajut de l'Ajuntament i del capítol catedralici, i van preparar l'assalt als seus forts mercès a les armes i diners que els contrarevolucionaris van rebre d'Andorra, d'on el bisbe d'Urgell era copríncep. ¹⁰⁸ Sense gaire oposició, el dia 21 Romagosa i el *Trapense*, «con un crucifijo en la mano» al capdavant d'uns 2.000 homes, van conquerir la fortalesa defensada per una reduïda guarnició de 150 efectius. ¹⁰⁹ Al dia següent, els reaccionaris van formar una Junta Superior Provisional de Catalunya¹¹⁰ presidida per Bernardo Francés Caballero, que va actuar com a govern reialista de Catalunya amb la prioritària intenció d'aconseguir armament i organitzar el seu propi exèrcit, conegut popularment com l'*Ejército de la Fe* i oficialment com l'*Ejército defensor de la ley de Dios y del Trono*. ¹¹¹

106. Durant l'estiu de 1822 uns 2.000 homes de la partida de Romanillos van actuar per les comarques lleidatanes de la Noguera, la Segarra, el Segrià i el Pla d'Urgell; uns 800 guerrillers de la de Pau Miralles es van moure pel nord de la Segarra, el Solsonès, l'Urgell i la Noguera; i uns altres 800 del *Trapense*, per la Segarra i l'Urgell. ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 282 i 456.

107. Carta de Joan Romagosa a Ferran VII, de 24 de setembre de 1824. Reproduïda a M. E. GOROSTIZA, *Cataluña a fines de Julio de 1822, o sea rápida ojeada sobre el origen, proyectos y recursos de la facción liberticida en sus cuatro provincias*, Madrid, Imprenta de D. Eusebio Álvarez, 1822, 42.

108. ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 186; i J. M. Y R., *Memorias para la historia*..., I, 135.

109. GALLI, *Memorias sobre la guerra de Cataluña*..., 47-51.

110. «para sacrificar todos sus desvelos en defensa de nuestra sacrosanta Religión, de los derechos incontestables de nuestro amado y atribulado Rey el Sr. D. Fernando 7 (Q.D.G.) y de la verdadera libertad de nuestra patria cargada de las más crueles cadenas desde el día lamentable en que levantó nuevamente la cabeza la funesta y exterminadora Constitución». La Junta va estar integrada per «Paladio Durán, abogado [vicepresident]; el licenciado D. Julián Ramos, canónigo curado, y el penitenciario, ambos de la Iglesia catedral de aquella diócesis; el señor Rector del seminario; y dos comerciantes de aquella ciudad [Ramon Noguera i Guillem Bons menor] y [l'oficial retirat] D. Juan Juer [aquests darrers com a vocals]». ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 187-188; i J. M. Y R., *Memorias para la historia*..., I, 139.

111. Una nota manuscrita i preparada per a inserir-se al *Semi-Semanario Ilerdense*, però que no va veure la llum perquè el setmanari va plegar abans, va assenyalar la situació de l'exèrcit reialista després de la conquesta de la Seu d'Urgell: «Los efectivos faccionarios que anteriormente se denominaban de la fe y de la religión cristiana, han mutado ese noble timbre con el de voluntarios reales (sin duda les parecerá más análogo para continuar sus latrocinios y asesinatos), habiéndose nombrado comandante general y mariscal de campo al Cabecilla Romagosa, Brigadier al ladrón Romanillos, Coronel al tonto, bestia y fatuo Miralles, y Capitán al cafre, el apóstata y malvado frayle de la Trapa, los que rehunidos con fuerza bastante tienen su cuartel general en la Seo de Urgel». AML, caixa 1417. Reproduïda a ARNABAT, *Revolució i contrarevolució a Catalunya*..., 1.072.

A l'estiu de 1822 els reialistes van aconseguir el control d'importants viles lleidatanes com la Seu d'Urgell, Solsona,¹¹² Sant Llorenç de Morunys, Tremp i Balaguer, dominant així la part nord-occidental de Catalunya entre la frontera francesa i l'eix Ripoll-Balaguer.¹¹³ La situació dels liberals a les terres de Lleida va ser molt delicada, tal com es dedueix de l'exposició que la Diputació de Lleida va adreçar a Ferran VII:

Ocupado el importante punto de la Seo de Urgel, la facción creció rápida y prodigiosamente hasta el punto de verse la Provincia entera o sublevada o sojuzgada por los rebeldes. El no menos importante punto de esta capital [Lleida], colocado entre el cercano fuerte de Mequinenza y la ciudad de Balaguer, dos focos de facción bien provistos de medios de defensa y de ofensa, se halla en la situación más peligrosa; y su patriótica y decidida guarnición se ve privada de verificar la más pequeña salida para no dejar descubierto, ni exponer a una sorpresa este último baluarte que resta a la Constitución en esta Provincia.¹¹⁴

A finals de juliol i començaments d'agost, mitjançant el recurs al sometent a la plana de Lleida, els reialistes van controlar el Segrià, el Pla d'Urgell, la Segarra i tenien la seva capital a Balaguer (la Noguera).¹¹⁵ A la muntanya, una vegada que Romanillos va vèncer el general Perena a Tremp «quedó libre de constitucionales todo el vasto terreno que media entre Urgel y la frontera de Aragón, y por la parte de los Pirineos hasta Francia».¹¹⁶ A tall d'exemple, «el obispado de Solsona está en una completa insurrección: los curas que eran los campeones celestiales y lo son ahora mundanos, dejan las armas sobre la misma mesa del Altar en la que celebran el santo sacrificio de la misa».¹¹⁷ De fet, com el d'Urgell, el bisbe de Solsona, Manuel Benito y Taberner, va desobeir l'ordre del cap polític de Barcelona de traslladar-se a Cervera marxant a França, de manera que feu evident el seu suport incondicional a la contrarevolució.¹¹⁸ Per la seva part, l'Audiència de Catalunya va posar de

112. Després de més de mig mes de setge, el 5 de juliol Josep Montaner va ocupar una Solsona abandonada per la tropa i milícia nacional. L'Ajuntament de Solsona, així com el de Talam i Puigcerdà, va servir com una mena d'avançada de la *Junta Superior Provisional*. ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 197.

113. «Tirando una línea desde Balaguer por Solsona, Berga y Ripoll a San Lorenzo de Muga, dominaban todo el territorio intermedio entre esta línea y el Pirineo». BAYO, *Historia de la vida...*, II, 364-365.

114. *La Diputación provincial de Lérida a S. M.*, Lleida, 13 d'agost de 1822. Reproduïda a ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 242-243.

115. «Badals puso su cuartel general en Balaguer, y no teniendo que temer enemigos por la espalda podía hostigar con ventaja a la división de Torrijos siempre que salía de Lérida». J. M. Y R., *Memorias para la historia...*, I, 155.

116. J. M. Y R., *Memorias para la historia...*, I, 153-154.

117. *La Voz del Pueblo* 15, 19 de juliol de 1822, 1-4; i ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 203.

118. FELIU I MONTFORT, *La clerecía catalana...*, 60. «Los venerables preladados no eran tratados con más respeto ni miramiento. [...] los periodistas tuvieron buen cuidado de dirigir sus tiros particularmente contra los de Urgel, Lérida y Solsona». J. M. Y R., *Memorias para la historia...*, I, 271.

manifest «la imposibilidad que ocurre en formar los extractos de causas complicadas y conspiraciones contra la Constitución», ja que, entre d'altres poblacions catalanes, no havia rebut notícies sobre processos a reialistes dels jutjats de Primera Instància de Balaguer, Cervera, Solsona, Tremp i la Seu d'Urgell «por hallarse sus Partidos respectivos infectados de facciosos». Aquesta administració judicial també va informar que alguns jutges –com els de Tremp, Solsona i la Seu d'Urgell– havien fugit per estar els seus territoris «invadidos de facciosos».¹¹⁹ Fins al punt que el cap polític de Lleida va declarar que havia «llegado el caso de deber considerar casi el todo de la Provincia bajo la calidad de País enemigo».¹²⁰

La Regència d'Urgell i la campanya militar de Mina a les terres de Lleida

Amb el propòsit de fer front a l'augment de les partides reialistes i posar fi als continuats enfrontaments, i com a mesura extraordinària, el 23 de juliol de 1822 el Govern espanyol, en mans dels liberals exaltats, va considerar necessari declarar l'estat de guerra a Catalunya, fet que comportava l'ocupació militar del territori català per part d'un exèrcit d'operacions sota el comandament del mariscal de camp Francisco Espoz y Mina, «dando lugar a que logre la fuerza lo que no alcanzó la razón».¹²¹ Mesura més que necessària si tenim present que, a excepció de la plaça forta de Lleida¹²² i el recinte fortificat de la Universitat de Cervera, on un destacament militar liberal¹²³ es trobava pràcticament assetjat pels contrarevolucionaris, de fet «el esforzado Miralles lo sitió por cuatro veces desde el 3 de junio de 1822 hasta el 14 de setiembre del mismo año»¹²⁴, la província de Lleida es va mantenir incomunicada amb la resta de Catalunya¹²⁵ i amb la capital d'Espanya perquè va romandre sota el control dels reialistes:

119. ARNABAT, *Visca el rei i la religió!...*, 291.

120. ACU, actes de l'Ajuntament de Tàrraga, UI 0079, Lleida, 19 de juliol de 1822, «José Cruz Muller, Cap polític de la província de Lleida», Imprenta de Buenaventura Corominas, cartulari, 104.

121. «Un Ejército [...] viene en fin a castigar una turba de facinerosos que deshonran la memoria ventajosa en todos tiempos de los Catalanes». ACU, actes de l'Ajuntament de Tàrraga, UI 0079, Lleida, 8 d'agost de 1822, «José Cruz Muller, Cap polític de Lleida», Imprenta de Buenaventura Corominas, cartulari, 108.

122. Això sí, en opinió de Cruz Muller, «el Castillo no tiene fuerza para su defensa, ni artilleros. No hay víveres algunos, y como su provisión puede ser el momento de sentir una sublevación interior, es necesario tener alguna tropa para ejecutarlo en cuanto reciba el menor aviso de que los facciosos de la Seu se adelantan hacia esta parte». Inclòs dins la carta de José Bellido al comandant general militar del sisè districte militar, Lleida, 27 de juny de 1822. Reproduïda a ARNABAT, *Visca el rei i la religió!...*, 218.

123. «Treinta artilleros, siete inválidos y cien suizos desafiaron el hambre y la fatiga, y resistieron durante muchas semanas a tres mil quinientos facciosos mandados por Miralles». GALLI, *Memorias sobre la guerra de Cataluña...*, 33.

124. ACU, actes de l'Ajuntament de Tàrraga, UI 0079, «SEÑOR», 3.

125. A principis del mes de setembre la Diputació Provincial de Lleida va confessar trobar-se «en estado de total ignorancia» en relació amb el que succeïa a la resta del territori català, havent

Es tal la extensión del levantamiento que en ella se ha verificado que toda se halla sublevada o sojuzgada, si exceptuamos el caso de esta capital y el edificio de la Universidad de Cervera, gracias a la presencia de las beneméritas tropas, y aun estos puntos se han visto varias veces en inminente riesgo de sucumbir.¹²⁶

Tant és així que l'1 de juliol van aparèixer a Lleida veus subversives que asseveraven que la ciutat seria saquejada i «alguna gente degollada»,¹²⁷ i a finals de mes es va descobrir una conspiració per tal de lliurar la plaça forta als reialistes.¹²⁸ Per la seva part, el centre urbà de Cervera va ser ocupat des del 21 de juliol fins al dia 29 i també a mitjans d'agost, quan el brigadier Torrijos¹²⁹ va complir les seves amenaces i va castigar durament el suport incondicional dels certerins a la contrarevolució:

Cervera fieramente saqueada, reducidas a cenizas más de cuatrocientas casas de sus predilectos vecinos, robados y arruinados sus cinco conventos de los PP. dominicanos, franciscanos, capuchinos, agustinos y mínimos, incendiados en parte tres de sus colegios, el de la Asunción, el de pobres estudiantes y el de la Concepción, convertida en ceniza una porción del grandioso edificio de la Universidad, obra del Sr. D. Felipe V, y monumento de la más acendrada fidelidad de sus habitantes a sus augustos Reyes.¹³⁰

Tot i l'actuació de l'exèrcit liberal i el fracàs de la temptativa contrarevolucionària de la Guàrdia Reial a Madrid el 7 de juliol, a les terres de Lleida els reialistes van aconseguir instaurar un Govern paral·lel. El 14 d'agost es va constituir la *Junta de Regencia Suprema de España durante la cautividad de Fernando*¹³¹ «a

de recórrer a mètodes propis de la clandestinitat per reprendre la correspondència amb la de Barcelona. J. TORRAS, *Liberalismo y rebeldía campesina 1820-1823*, Barcelona, Ariel, 1976, 81-82.

126. AHG-ADG, caixa 1, carta de la Diputació de Lleida a la de Girona amb data de 6 de setembre de 1822. Reproduïda a ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 284.

127. AML, actes de l'Ajuntament de Lleida, Lleida, 3 de juliol de 1822, 49.

128. Carta confidencial de Torrijos del 25 de juliol de 1822. ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 219.

129. «reunión en Lérida toda la fuerza que pudo para subir a unos mil quinientos hombres de todas armas, con la cual y con tres piezas de artillería, salió el día 16 de agosto por la mañana y fue a anochecer en Bellpuig. [Al día següent] los constitucionales entraron en Cervera». J. M. Y R., *Memorias para la historia...*, I, 376-377.

130. ACU, actes de l'Ajuntament de Tàrraga, UI 0079, «Exposición que ha dirigido la Ciudad de Cervera...», 127.

131. Des d'aquest precís moment la Junta Superior Provisional de Catalunya va ser substituïda per una nova Junta Provincial, la *Junta Suprema Gubernativa de Cataluña durante el cautiverio del Señor D. Fernando 7º (que Dios guarde)*, presidida pel bisbe d'Urgell i integrada pels vocals elegits per cada corregiment, entre d'altres, Manuel Sabater (canonge de la catedral de la Seu d'Urgell, Lleida), Ramon de Janer (advocat, Cervera), Josep Maria Llopart i de Ron (hisendat, Urgell i Puigcerdà) i Pere d'Abadia i de Llorens (advocat, Vall d'Aran). ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 277.

solicitud de los pueblos de España para gobernar durante la cautividad en que notoriamente se halla la augusta persona del Sr. D. Fernando VII (que Dios guarde) y poner un término a los males que le están afligiendo»; i, al crit de «España por Fernando VII», davant una bandera que portava el lema «In hoc signo Vinces» [en aquest signe venceràs], el dia 15 es va efectuar la seva proclamació pública a la Seu d'Urgell,¹³² on «los tres individuos de la Junta llevaban bandas blancas con borlas negras en los extremos como símbolos de la cautividad del Rey». D'acord amb el manifest dirigit a la nació, titulat *Espanñoles*, la Regència d'Urgell va justificar la seva instal·lació per l'objectiu de «libertar a la Nación y a su Rey del cruel estado en que se encuentran; y por otra parte, juntar conforme a sus leyes fundamentales, las cortes por Estamentos como medio más propio a poner término a las calamidades que la afligen». Integrada pel pallarès baró d'Eroles (Joaquim Ibáñez-Cuevas de Valona), nomenat capità general de Catalunya, l'arquebisbe de Tarragona (Jaume Creus i Martí) i, el seu principal instigador i president, el marquès de Mataflorida (Bernardo Mozo de Rosales), la Regència va intentar desacreditar el constitucionalisme tot acusant la política liberal d'haver provocat que el poble es trobés «huérfanos, envueltos en partidos, sin libertad, y sumergidos en un caos».¹³³ Per raó de l'«amor a la patria, a la Religión y al Rey», al manifest titulat *Catalanes* el baró d'Eroles va legitimar la lluita armada: «Desde ahora les declaro guerra abierta».¹³⁴

Sens dubte, la Regència d'Urgell, l'únic Govern espanyol de la història amb seu a la província de Lleida, va dotar la contrarevolució catalana d'una direcció centralitzada capaç d'esperonar l'activitat guerrillera de les partides; i, atès el seu considerable pes simbòlic, sota l'aparença d'un Govern legítim, va servir al Ministeri francès i al mateix Ferran VII per a justificar la intervenció armada estrangera. Molts ajuntaments de les comarques lleidatanes de l'Alt Urgell, el Solsonès, el Pallars, la Cerdanya i la Noguera van prometre fidelitat a la Regència i li van pagar contribucions.¹³⁵ Tanmateix, amb la voluntat propagandística de contrarestar la premsa constitucional i guanyar adeptes per a la causa reialista tot relacionant l'antirevolució popular amb la contrarevolució elitista durant els mesos d'octubre i novembre en les principals poblacions dominades pels reialistes (per exemple, les lleidatanes de Balaguer, la Seu d'Urgell, Ponts, Viella, Tremp i Solsona), es va distribuir el portaveu oficiós de la Regència d'Urgell, el *Diario de Urgel. Dios y el Rey*: «vos Diarista de Urgel que rectificáis la opinión [...] emplead vuestras armas en obsequio de la causa de la Religión y del Rey».¹³⁶

132. «con entusiasmo y general aplauso de los habitantes de aquella ciudad y de todos los pueblos libres del yugo revolucionario». J. M. Y R., *Memorias para la historia...*, I, 310 i 316.

133. R. ARNABAT, «La Regència d'Urgell i el reialisme català, 1820-1823», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* XIII, 2002, 61-87; i *Visca el rei i la religió!*..., 251-256.

134. «Catalanes: ella [la pàtria] os llama a las armas; [...] Cuartel general de Urgel, 15 de agosto de 1822». J. M. Y R., *Memorias para la historia...*, I, 347-363.

135. R. ARNABAT, *La revolució de 1820...*, 348; i *Visca el rei i la religió!*..., 257, 260, 278 i 444.

136. Consulteu R. ARNABAT, «La premsa reialista a Catalunya durant el Trienni Liberal (1820-1823)», *VI Seminari sobre Història del Carlisme*, Solsona, Fundació Francesc Ribalta, 2002, 101-126.

Per contra, amb l'objectiu principal de la conquesta dels forts de la Seu d'Urgell per tal de foragitar la Regència, Francisco Espoz y Mina va arribar a Lleida el 9 de setembre amb un cos expedicionari. Ben conscient de la necessitat de compaginar la lluita ideològica amb l'esforç bèl·lic, al dia següent Mina va adreçar un manifest als catalans en què evidenciava «la enorme diferencia que hay de un sistema despótico y arbitrario al representativo y constitucional».¹³⁷ El dia 13, juntament amb la divisió de Torrijos, les forces militars dirigides per Espoz y Mina van sortir de Lleida i al capvespre es van endinsar a Bellpuig amb la intenció de «buscar la facción que dominaba la ciudad de Cervera y tenía sitiada la universidad, ocupada por tropas leales». No obstant això, quan a la matinada del 14 de setembre Mina va arribar a la capital de la Segarra

no solo habían desaparecido los facciosos, sino también todos los habitantes de la ciudad, no encontrándose en ella más que dos mujeres; [...]. Ocúpeme en hacer desembarazar el paso de las calles y de toda la población de los escombros de que estaban llenas, pues no presentaba toda ella otro aspecto que el de una plaza entrada a fuego y sangre por un enemigo devastador.¹³⁸

Gràcies a la reorganització de l'exèrcit liberal estacionat a Catalunya i als reforços militars que van arribar d'arreu d'Espanya,¹³⁹ Espoz y Mina va aconseguir restituir l'ordre constitucional i expulsar els reialistes del territori català. El 24 d'octubre les tropes liberals van conquerir Castellfollit de Riubregós,¹⁴⁰ el 29 d'octubre «hicimos tránsito en Agramunt» i el 31, a Bellcaire d'Urgell fins a arribar el 2 de novembre a Vallfogona per tal de poder formalitzar el setge de la capital de la Noguera:

La ciudad de Balaguer podía considerarse como un segundo baluarte de los fuertes de Urgel. Algunas tapias que habían hecho allí los realistas y alguna pieza de artillería que habían llevado de Mequinenza mucho tiempo antes, la habían puesto a cubierto de las furias constitucionales antes de recibir estos tan numerosos refuerzos. [...] Dentro de la ciudad había seiscientos o más realistas, quienes conociendo la poca consistencia de sus fortificaciones y la dificultad que había en ser socorridos y que no sería fácil esca-

137. «Lérida, 10 de setiembre de 1822». ESPOZ Y MINA, *Memorias del general...*, III, 26.

138. ESPOZ Y MINA, *Memorias del general...*, III, 26-28.

139. «Las últimas fuerzas que entraron por Lérida no bajaban de cuatro mil hombres, los cuales adelantándose hacia Agramunt hasta Ponts fueron a tomar posición en Torá, distante una hora de Castellfollit». J. M. Y R., *Memorias para la historia...*, II, 33.

140. «era Castellfollit una población reducidísima, y podía con él ensayarse el terror sin que costase mucha sangre. Fue arrasado el pueblo, fusilados los dos sacerdotes, diezmada la población que tomara las armas, elevándose en medio de los escombros un monumento con la inscripción siguiente: «AQUÍ EXISTIÓ CASTELL-FULLIT: PUEBLOS: TOMAD EJEMPLO: NO ABRIGUÉIS A LOS ENEMIGOS DE LA PATRIA». GALLI, *Memorias sobre la guerra de Cataluña...*, 61-62.

parse por en medio del campo enemigo como lo hicieron los de Castellfullit, tomaron el partido de abandonarla como realmente lo hicieron el día 3.¹⁴¹

Una vegada que va marxar Badals sense oposar resistència, Mina va ocupar Balaguer:

Encontré desierto el pueblo: tres conventos de frailes había y uno de monjas, y únicamente quedaron dos o tres de los primeros, encargados sin duda de la custodia de los edificios, a pesar de que negaron que les hubiesen dejado instrucción ninguna. Tampoco quedó individuo alguno del clero secular, no obstante de ser numerosos, ni ninguna familia de las notables. Esto me dio exacta idea del mal sentido de aquellas gentes.¹⁴²

Tot prenent el camí de la Seu d'Urgell, el 6 de novembre Espoz y Mina va arribar a Artesa de Segre, el 9 va situar el seu quarter a Ponts, l'11 va entrar a Tremp i el 12 a Talarn, on va ser saquejada i arrasada la casa del baró d'Eroles i va dirigir una proclama als «Habitantes de la Conca de Tremp».¹⁴³ El dia 15 les tropes liberals van derrotar els reialistes a la Pobla de Segur i obligaren el baró d'Eroles i el tinent coronel Josep Camarlot (governador del corregiment de Talarn i la Vall d'Aran) a refugiar-se a França.¹⁴⁴ El 19 la columna d'Espoz y Mina va arribar a Sort, on «tuvimos un recibimiento halagüeño: mil muestras de júbilo dieron por nuestra llegada aquellas gentes»; el 21 va fixar el seu quarter general a Adrall amb l'objectiu de «libertar el hermoso país de la Cerdaña de sus rapiñas, y dar impulso al espíritu de aquel pueblo, eminentemente liberal»; i, després d'una batussa, el 29 va ocupar

141. J. M. Y R., *Memorias para la historia...*, II, 98-100.

142. «A enemigo que huye, puente de plata, dice un adagio español; pero no para que vuelva a hacer mal, y este es mi proverbio particular». ESPOZ Y MINA, *Memorias del general...*, III, 80 i 82. Menysvalorant la pèrdua de Castellfollit i Balaguer, la Regència d'Urgell va publicar una proclama dirigida als catalans perquè «nadie se desaliente por haberse abandonado Balaguer al enemigo. Porque ¿qué compone Balaguer? Sensible es que lo desamparase la guarnición sin tirar un tiro, después que se había procurado fortificarlo algún tanto; pero no se contaba ni se puede contar por plaza de la provincia». La Seu d'Urgell, 5 de novembre de 1822. ESPOZ Y MINA, *Memorias del general...*, III, 130-133.

143. «Conquenses de Tremp, abrid ya los ojos a la luz de la propia experiencia; [...] solo hemos venido a restablecer la paz en las desgraciadas provincias de la antigua Cataluña». ESPOZ Y MINA, *Memorias del general...*, III, 94-95; i J. M. Y R., *Memorias para la historia...*, II, 100-105. Per la seva part, Florencio Galli, ajudant de camp de Mina, tot reflexionant sobre l'absurditat d'una lluita fratricida, es va preguntar: «¿Qué infernal maquiavelismo les hace en este caso recurrir a la guerra civil, sanguinaria por todos aspectos y abominable? [...] ¿Cómo sin embargo ha podido transformarse el pueblo catalán, tan noble y laborioso, en acérrimo enemigo de la libertad? ¿Cómo ha cundido tan rápidamente el fuego de la rebelión? [...] esa disposición a empuñar las armas [...] acabará por inundar la Cataluña en torrentes de sangre». GALLI, *Memorias sobre la guerra de Cataluña...*, 76.

144. En la seva retirada, Camarlot es va emportar a França els 137 soldats i oficials de l'exèrcit constitucional que tenien presoners a Esterrí d'Àneu. ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 335.

Puigcerdà, on el 4 de desembre va publicar una proclama per agrair als ceretans «el buen comportamiento que habéis tenido con las tropas nacionales. Constancia hasta el fin. ¡Viva la Constitución española, y guerra eterna a los seres envilecidos que quieran contrariar los saludables efectos de ella!». Sense oposició, el dia 8 Mina va prendre possessió de la població de la Seu d'Urgell formalitzant el setge dels forts, on van quedar atrapats uns 1.000 reialistes manats per Romagosa. Al dia següent Mina va establir el seu quarter a Bellver per destorbar «a los enemigos que quisieran invadir la Cerdaña e incomodar a los que apuraban a Urgel».¹⁴⁵ Després d'una breu estada a Puigcerdà la Regència d'Urgell¹⁴⁶ es va traslladar a Llívia, Perpinyà i Tolosa, on finalment es va dissoldre. En veure's derrotada no va tenir més remei que escriure al rei francès per demanar-li que «no retarde en declarar y hacer la guerra a los revolucionarios españoles».¹⁴⁷

Fent palesa la superioritat militar de l'exèrcit liberal, el 18 de gener de 1823 la columna del mariscal de camp Antonio Roten va conquerir Sant Llorenç de Morunys, «a cuyo pueblo pegó fuego porque sus moradores eran de los más acérrimos partidarios de los de la fe»; i el dia 20, tot completant l'ocupació del Solsonès, «también se apoderó de la ciudad de Solsona, de donde huyó Miralles, que se hallaba en ella».¹⁴⁸ Tanmateix, després que la nit anterior els reialistes l'abandonessin i fugissin cap a Andorra i França,¹⁴⁹ el 3 de febrer Mina va ocupar la fortalesa de la Seu d'Urgell: «¡Jornada memorable! [...] Una victoria siempre es precursora de las otras cuando se pelea por la razón y la justicia». Segons la representació que va enviar la Diputació de Lleida a Ferran VII el dia 5, «con esta victoria la provincia de Lérida completa su pacificación». Per aquest motiu, «esta diputación provincial es deudora de una gratitud eterna a este célebre guerrero que tantos bienes le ha conservado, restituyéndole el mayor de todos, que es la libertad constitucional». Fins a l'extrem de sol·licitar al monarca la concessió «del título de marqués de la Pacificación». Per la seva part, l'Ajuntament de Lleida, atès que «un alboroto patriótico ha llenado esta noche las calles de la ciudad. Todos los buenos ciudadanos están clamando unánimemente por una recompensa para este famoso general», va reclamar al rei l'atorgament del títol «de marqués de Urgel y sus fuertes».¹⁵⁰ La no-

145. ESPOZ Y MINA, *Memorias del general...*, III, 96-116.

146. «antes de salir de Urgel, ya tenía noticias positivas de la decisión que aquellos habían tomado en el congreso de Verona. Así es que en cierto modo puede decirse que los realistas se iban retirando, no vencidos sino venciendo». J. M. Y R., *Memorias para la historia...*, II, 246.

147. ARNABAT, «La Regència d'Urgell...», 78-80.

148. ESPOZ Y MINA, *Memorias del general...*, III, 161.

149. «no obstante la oscuridad de la noche, fue descubierta su vanguardia [Romagosa] al entrar en la llanura [...]. Apenas empero acababan de desfilar, cuando cayó sobre ellos Gurrea, arrollando su retaguardia y persiguiéndolos hasta arrojarlos en territorio francés, con pérdida de ochocientos hombres, doscientos de ellos prisioneros». GALLI, *Memorias sobre la guerra de Cataluña...*, 98. En canvi, segons la versió reialista: «la pérdida de Romagosa desde la Seo hasta Francia, fue de unos cien hombres poco más o menos entre muertos y prisioneros. Poquísima si se atiende a que estaba debilitada su tropa, mal calzada y peor vestida, andando sobre la nieve en lo más riguroso del invierno todo aquel largo trecho». J. M. Y R., *Memorias para la historia...*, II, 204-205.

150. ESPOZ Y MINA, *Memorias del general...*, III, 170-171 i 191-192.

tícia de «la caída de las fuerzas de la Seo de Urgel en poder de las bizarras tropas nacionales» va ser celebrada a les viles constitucionals de Catalunya amb repic de campanes, il·luminacions generals, cant d'un *Te Deum* en acció de gràcies, música i lectura pública de la notícia.¹⁵¹ A banda dels actes religiosos a Tàrraga els milicians i els soldats van efectuar diverses salves d'artilleria¹⁵² i els veïns de Lleida van gaudir d'una festiva berbena popular.¹⁵³

En virtut dels estralls ocasionats i viscuts durant la Guerra Civil, la derrota militar de la contrarevolució va radicalitzar la revolució. Els liberals més exaltats van ajustar les personalitats que s'havien distingit per la seva inequívoca contribució a la causa reialista.¹⁵⁴ A tall d'exemple, a causa de la seva pública, notòria, obstinada i subversiva animadversió envers el constitucionalisme,¹⁵⁵ a la matinada del 13 de febrer el cap polític de Lleida va lliurar un ofici al bisbe Rentería en què li comunicava el seu desterrament de la ciutat i diòcesi de Lleida. Camí de Barcelona, Simón Antonio de Rentería va passar la nit del dia 14 a un hostal de Tàrraga, on els milicians del Segrià i l'Urgell van decidir democràticament si l'havien d'afusellar:

En la posada de la noche de la primera jornada del pueblo de Tàrraga se reunieron los oficiales milicianos de dicho pueblo con los de la escolta, se encerraron en un cuarto y discutieron sobre si debían o no fusilarme; si lo harían de día o de noche, si despierto o dormido; pero prevaleció el dictamen que no, por un voto.¹⁵⁶

151. ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 349.

152. 5 de febrer de 1823. GONZALVO I BOU, «Una crònica de Tàrraga poc coneguda...», 159.

153. AML, actes de l'Ajuntament de Lleida, Lleida, 5 de febrer de 1823, 34-35.

154. El notari Marià Terés, regidor segon del consistori absolutista de Tàrraga de principis de 1820, «por las persecuciones y vejaciones que sufrió de parte de los constitucionalistas tuvo que ausentarse de esta Villa a principios de enero de este año de 1823, y ha permanecido exiliado hasta ahora». ACU, actes de l'Ajuntament de Tàrraga, UI 0079, Tàrraga, 26 d'octubre de 1823, 11.

155. «el gobierno revolucionario y sus agentes espianaban todos mis pasos y que me miraban como un obispo que les era muy perjudicial para la consolidación de su sistema impío y antisocial [liberalisme], y que habían llevado muy a mal los muchos oficios y representaciones que había hecho a las Cortes y al Rey en defensa de los derechos de la Iglesia y de la religión». Arxiu Capitular de Lleida (en endavant ACL), prestatgeria núm. 6, documents episcopals, *Visites ad limina*, informe adreçat al Papa Pius VII pel bisbe Simón Antonio de Rentería y Reyes, Lleida, 30 d'abril de 1824.

156. Segons el mateix testimoni del bisbe Rentería a Lleida, «apenas se podía dar un paso sin oír las mayores blasfemias y sin sufrir algún insulto de parte de los militares constitucionales y de los milicianos voluntarios, por esta razón no salí de casa sino a la iglesia, desde el 5 de junio de 1822 hasta las cinco de la mañana del 13 de febrero de 1823, en que fui desterrado de esta ciudad y obispado por la facción revolucionaria a la ciudad de Barcelona, que se había distinguido por su suma exaltación e impiedad [...]. Al mismo tiempo que yo [Rentería] fueron desterrados de esta ciudad y obispado D. José Vidal, canónigo penitenciario, que era mi provisor y vicario general; D. Juan Mariategui, canónigo de esta santa iglesia catedral; y D. Juan Saborit, racionero, los cuales me acompañaron hasta Barcelona». A. SÁNCHEZ I CARCELÉN: «La repressió dels eclesiàstics absolutistes lleidatans al Trienni Liberal: El cas del bisbe Rentería», *Història Moderna i Contemporània* III, 2005, 365-367.

En darrer terme, d'acord amb el propòsit d'efectuar una batuda general contra les partides reialistes que encara restaven a l'interior del territori català, per exemple, a la conca de Tremp i al Solsonès,¹⁵⁷ del 15 al 24 de febrer Francisco Espoz y Mina va fixar el seu quarter general a Cervera:

[...] como el punto más a propósito para dar impulso y movimiento a las tropas, y procurar la mejor expedición de convoyes para abastecer las plazas y cuidar de que estas se pusiesen en el mejor estado de defensa.¹⁵⁸

Els Cent Mil Fills de Sant Lluís i la restauració de l'absolutisme (1823)

A la seva proclama de l'1 d'abril el mariscal de camp Espoz y Mina va comunicar que «está ya aniquilada la facción, y han cesado las operaciones».¹⁵⁹ L'èxit de la Constitució de 1812 a l'Europa de la Restauració i la desfeta dels contrarevolucionaris per la força de les armes va acabar de convèncer les potències absolutistes europees (Àustria, Rússia i Prússia) que l'única forma de posar fi al règim constitucional era mitjançant una intervenció estrangera. De fet, al Congrés de Verona (20 d'octubre - 14 de desembre de 1822)¹⁶⁰ els regnes que integren la Santa Aliança van acordar «restablecer en la Península el estado de cosas que existía antes de la revolución de Cádiz».¹⁶¹ De manera oficial, Lluís XVIII va anunciar les mesures concretes referents a la intervenció militar a Espanya a l'Assemblea francesa el 28 de gener de 1823 amb aquestes cèlebres paraules:

[...] cent mil Francesos comandats per un príncep de la meva família, als quals el meu cor es complau d'anomenar fills meus, estan a punt de marxar invocant el Déu de Sant Lluís per conservar el tron d'Espanya un descendent d'Enric IV, preservar aquest bon reialme de la ruïna i reconciliar-lo amb Europa.¹⁶²

157. Al mes de febrer, a mans de Pau Miralles, «en los molinos de Solsona, perdieron los constitucionales veinte hombres y algunos prisioneros». En tot cas, «apenas sabían los realistas donde poner el pie o en donde alojarse. Balaguer, Tremp, Puigcerdá, Solsona, [...] y otras muchas, estaban a la disposición de sus respectivos comandantes de armas. J. M. Y R., *Memorias para la historia...*, II, 212-214.

158. ESPOZ Y MINA, *Memorias del general...*, III, 184 i 194.

159. GALLI, *Memorias sobre la guerra de Cataluña...*, 120.

160. Vegeu J. FONTANA, *Aturats el temps. La segona restauració espanyola, 1823-1834*, Barcelona, Crítica, 2005, 13-33; i U. SCHMIEDER, «Las grandes potencias y la restauración española, 1823/24», *Trienio* 19, 1992, 143-164.

161. Amb el propòsit d'abatre el règim constitucional, la Regència d'Urgell va enviar al congrés a Antonio de Vargas Laguna i a Pedro Gómez Labrador. ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 350, 377 i 379.

162. Consulteu R. ARNABAT, «Els Cent mil fills de sant Lluís i la fi del Trienni Liberal (1823)», *L'Avenç* 279, 2003, 14-19; J. FONTANA, «Per què van envair Espanya els Cent mil fills de Sant Lluís?», *Recerques* 19, 1987, 17-33; R. SÁNCHEZ MANTERO, *Los Cien Mil Hijos de San Luis y las relaciones*

El fet d'evitar el contagi revolucionari¹⁶³ va esdevenir el veritable motiu per a liquidar el règim liberal, tal com es desprèn d'una queixa diplomàtica tramesa per Prússia, Àustria i Rússia al Govern espanyol: «La Constitución española ha sido do quiera el punto de reunión y el grito de guerra de una facción conjurada contra la seguridad de los Tronos y el reposo de los pueblos». En resposta, tot donant suport a l'executiu constitucional, les Corts van aprovar per unanimitat la proposta de missatge al rei en el qual els legisladors estaven disposats a «decretar cualquier sacrificio para conservar el lustre Trono constitucional, y la gloria, la independencia y la libertad de la Nación española». Diversos ajuntaments catalans, les diputacions i cossos de l'Exèrcit i la Milícia van felicitar el Govern espanyol i les Corts per la decisió presa i ho van celebrar públicament.¹⁶⁴ A banda del consistori de Cervera,¹⁶⁵ l'Ajuntament de Lleida¹⁶⁶ va enviar una exposició al Congrés dels Diputats. També ho feu la Diputació de Lleida, complaguda per la determinació «de sostener a todo trance nuestra independencia, vilmente atacada, y otra al Rey Constitucional pidiéndole que pues se dice que se halla sin libertad, proteste a la faz de la Europa que mienten los ambiciosos de Verona, que hablan así». De manera vehement, la Diputació Provincial va denunciar les ingerències dels règims autocràtics europeus per a derrocar el legítim i sobirà Govern liberal espanyol:

La inmoralidad y el escándalo han llegado a su colmo cuando conjurados los gobiernos despóticos en nuestra perdición, después de haber apurado todos los medios indirectos para barrenar la libertad española [fracàs de la Regència d'Urgell], desesperados ya de salir con su intento, se han quitado la máscara que les encubría.

Sense contemplacions, davant d'aquesta amenaça, la Diputació de Lleida

a la paz, o a la guerra, a todo se halla dispuesta. Acostumbrada a los peligros, no teme los que acaso se le preparan. Hasta ahora ha debido luchar con repugnancia contra hijos descarriados [contrarevolució interior]: con mayor ventaja luchará en adelante contra extranjeros invasores de la patria, a quienes nada deberá [tropes franceses].

franco-españolas, Sevilla, Universidad de Sevilla, 1981, 57-81; i E. LA PARRA, *Los cien mil hijos de San Luis. El ocaso del primer impulso liberal en España*, Madrid, Síntesis, 2007.

163. «Yo solo diré que nadie es dueño de impedir que los vecinos de una casa que arde vayan a apagar el fuego que temen con fundamento que ha de pegarse a las suyas». J. M. Y R., *Memorias para...*, II, 249.

164. ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 382-383.

165. Diari de Sessions de les Corts (en endavant DSC), ext. 1822-1823, sessió 132, 12 de febrer de 1823, II, 1474; i ARNABAT, *La revolució de 1820...*, 311.

166. DSC, ext. 1822-1823, sessió 118, 29 de gener de 1823, II, 1393; i AML, caixa 1.417, ban amb data de 18 de gener de 1823; i AML, actes de l'Ajuntament de Lleida, Lleida, 19 de gener de 1823, 26.

De ben segur que la recent victòria a la guerra civil (1822-1823) i l'èpic record de la guerra del Francès (1808-1814), plantejada com una guerra d'alliberament nacional van esperonar els constitucionals en la salvaguarda del sistema liberal:

La heroica España hierve de entusiasmo; y sus banderas, victoriosas de los enemigos interiores, tremolan en la cima de los Pirineos. Tal vez desde allí se divisan las nubes de polvo que levantan ejércitos extranjeros avanzando hacia nuestro territorio. Ellos invocan el nombre de V. M. [Ferran VII] mientras se arman contra los pueblos que le adoran, y que tan heroicamente pelearon contra ellos [guerra napoleònica], para sentar a V. M. en el trono de sus mayores.

Sense acabar de creure que el monarca promogués un contuberni internacional per a derrocar el règim constitucional, la Diputació de Lleida li va sol·licitar que es posicionés obertament a favor de la causa liberal amb l'objectiu de desenganyar els partidaris de la contrarevolució: «[...] dígales que unido a los españoles, por deber y por gratitud, peleará por la Constitución; y que o ella reinará en España, o perderemos todos la vida en la demanda». Encara més quan la història recent legitimava la voluntat d'un heroic poble espanyol aixecat en armes en defensa de la seva independència i llibertat. En definitiva, això sí, ben innocentment, «espera esta Diputación que V. M. se dignará igualmente contestar con la nobleza de un Rey, e impavidez de constitucional».¹⁶⁷

Atesa la manca d'efectius, Espoz y Mina va dissenyar una estratègia defensiva consistent a disseminar les seves forces en les diverses places fortes i, des d'aquests punts, destorbar l'acció de les tropes franceses tot emprant la tàctica de la guerra de guerrilles. A Lleida¹⁶⁸ va situar el mariscal de camp navarrès José Bellido al capdavant d'uns 1.500 soldats, i a la Seu d'Urgell¹⁶⁹ el coronel asturià Froilán Pláci-

167. ACU, actes de l'Ajuntament de Tàrraga, UI 0079, «La Diputación provincial de Lérida al Rey. Señor», Lleida, 19 de gener de 1823, signada pel cap polític José Cruz Muller, Imprenta de Buenaventura Corominas, cartulari, 34. Vegeu també la carta a la Paeria de Lleida amb data de 19 de gener de 1823 (AML, caixa 1450). Finalment, DSC, ext. 1822-1823, sessió 120, 29 de gener de 1823, II, 1403.

168. «Lérida fuera en otro tiempo la capital de Cataluña. El fuerte, construido sobre una colina al oeste de la ciudad, la domina ni más ni menos que al camino real de Aragón y al puente que favorece el paso del Segre. [...] Es moderna su forma, y presenta una especie de polígono irregular. Merced a un bonete recientemente construido, no se hacían necesarios muchos reparos para ponerla en estado de sufrir un sitio. Del opuesto lado empero únicamente aparecía defendida la ciudad por el río y por un bastión casi derruido. En peor estado dejábanse ver ambos lados de la ciudad; y el puente no indicaba por cierto pertenecer a una ciudad fortificada. Su guarnición y artillería, sus víveres y municiones escaseaban bastante». GALLI, *Memorias sobre la guerra de Cataluña...*, 114-115.

169. «Ofrécenos Urgel tres puntos de fortificación sobre una colina paralela, al frente de la ciudad, y a medio tiro de cañón de esta. Son conocidos bajo el nombre de Ciudadela, Castillo y Torre de Solsona. Al Sur forma la primera un cuadrado; en el centro describe la segunda un rectángulo, mientras presenta la tercera una estrella con su torreón en medio. Besa sus pies el

do Méndez de Vigo al front de 1.200 homes. Certament, de manera equivocada, el Govern espanyol, aconsellat per la Junta de Generals, va optar per afrontar la incursió francesa seguint una estratègia de guerra nacional contra un enemic exterior, però la pretesa unitat nacional no va reeixir.¹⁷⁰ Després de la creació de diverses Juntes de Vigilància amb la missió de fortificar i proveir les poblacions i ciutats catalanes més importants, el 20 d'abril els milicians i les tropes liberals de Tàrraga «tiraren a terra, ells mateixos, les fortificacions i torres que havien fet en esta vila; i els de Cervera ficaren foc a la Universitat [fortí de la Constitució]». ¹⁷¹ De fet, quan Mina va ser conscient que «era inevitable la guerra o la intervenció armada de los franceses en los negocios de España» a les terres de Lleida va ordenar desocupar «Balaguer, Solsona, Cervera y otros puntos». ¹⁷²

La nit del 7 al 8 d'abril el duc d'Angulema va entrar a Espanya pel Bidasoa al davant del gruix de l'exèrcit francès d'invasió. Sense oposició, els Cent Mil Fills de Sant Lluís van ocupar Madrid el 23 de maig i dos dies després van formar la *Regencia del Reyno* «que durante la cautividad del Rey nuestro señor gobernarse y rigiese la Nación con arreglo a sus leyes fundamentales», integrada per acèrrims defensors de la contrarevolució com «el Sr. Barón de Eroles, teniente general de los reales ejércitos». ¹⁷³

A Catalunya, ¹⁷⁴ el 18 d'abril va entrar per Puigcerdà el quart cos de l'exèrcit francès d'invasió comandat pel mariscal Moncey, format per 21.099 soldats d'infanteria, 4.376 cavalls i 24 canons, ben acompanyats per uns 6.000 reialistes catalans dirigits pel baró d'Eroles. A les comarques de Lleida, a finals d'abril els francesos i els contrarevolucionaris van controlar l'Alt Urgell; a mitjan mes de maig, els Pallars i la Vall d'Aran; a començaments de juny, l'Urgell, la Segarra, el Pla d'Urgell, la Noguera i el Solsonès; i a mitjans de mes, les Garrigues i la Cerdanya. ¹⁷⁵ Tot i l'aferissada resistència a l'ocupació francesa, al mes de juliol els reialistes van aconseguir deixar aïllats els tres punts que encara dominaven els liberals: Barcelona, Tarragona-Reus i Lleida, encerclada per «las partidas de facciosos, la falta de me-

torrente Valira, el cual lo constituye mucho más inaccesible; encuéntrase, entre este último fuerte y el castillo, el pueblo de Castel Ciudad, el cual ofrece el aspecto de un gigante descansando a la orilla de un río, reclinada su cabeza sobre un peñasco. No faltaba en Urgel artillería, pero sí municiones; los principales viveres para el soldado consistían en bacalao [...]. No era su guarnición completa». GALLI, *Memorias sobre la guerra de Cataluña...*, 117-118.

170. ARNABAT, *La revolució de 1820...*, 314-318.

171. GONZALVO I BOU, «Una crònica de Tàrraga poc coneguda...», 160.

172. J. M. Y R., *Memorias para la historia...*, II, 256-257.

173. ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 395 i 399-400.

174. Per a la conquesta francesa de Catalunya i els enfrontaments amb les tropes liberals, consulteu R. ARNABAT, «Ocupación francesa y resistencia constitucional en Cataluña, 1823», *Intervención exterior y crisis del Antiguo Régimen en España*, Huelva, Universidad de Huelva, 2000, 217-237.

175. *Romanillos* va manifestar que havia estat «el primero que extendió proclamas impresas en Talam en 13 de Junio del mismo año [1823] y el que repuso los Ayuntamientos que había antes del 7 de Marzo de 1820 en todos los corregimientos de Talam, Lérida, Cervera y demás países que conquistó». ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 405-410.

dios, el espíritu público y demás circunstancias que le rodeaban». Fins a l'extrem que la Diputació Provincial i el cap polític de Lleida¹⁷⁶ van decidir de sortir de la ciutat i instal·lar-se a Valls. Aquesta actitud va ser recriminada per un Ajuntament de Lleida integrat exclusivament per *veinteañistas* i pel governador José Bellido perquè va causar «una crecida emigración de vecinos con el solo objeto de querer evadir los trabajos que se padecen en una plaza fuerte».¹⁷⁷ Així i tot, sense caure en la temptació de la traïció com Cardona i Tortosa,¹⁷⁸ els 4.500 soldats dels diferents regiments de l'Exèrcit nacional, comandats per Evaristo Fernández de San Miguel, van conservar Lleida¹⁷⁹ fins a la caiguda de l'executiu liberal. Això sí, quan el Govern constitucional i les Corts es van dissoldre i el rei estava a mans dels francesos l'1 d'octubre Ferran VII va rubricar un decret que anul·lava l'obra del Trienni Liberal:

[...] son nulos y de ningún valor todos los actos de gobierno llamado constitucional, de cualquiera clase y condición que sean, que ha dominado a mis pueblos desde el 7 de Marzo hasta el día 1º de octubre de 1823. [...] Apruebo todo cuanto se ha decretado y ordenado por la junta provisional de gobierno y por la regencia de reino.¹⁸⁰

Finalment, el 20 d'octubre es va subscriure la rendició dels forts de la Seu d'Urgell,¹⁸¹ el dia 24 Espoz y Mina va signar l'armistici i el 2 de novembre es va

176. A la reunió dels caps polítics de les províncies catalanes, que es va celebrar al quarter general de Vic, el de Lleida es va queixar «del mal estado del país, que, después de tantos sacrificios hechos por la libertad, no halla medio para satisfacer debidamente los impuestos». GALLI, *Memorias sobre la guerra...*, 128.

177. ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 411-412 i 415-416.

178. Si bé en opinió del governador interí Camilo Marquina «en la plaza [de Lleida] existían hombres afanados siempre en promover altercados y oposiciones», el cert és que només «los hechos escandalosos de Cardona, Tortosa, y la conducta de Manso [Tarragona] y sus compañeros descompusieron enteramente la base patriótica del ejército». ESPOZ Y MINA, *Memorias del general...*, III, 412-414.

179. Atès el bloqueig de les places fortes liberals a l'agost «se vio libre todo el Principado a excepción de las cercanías de Lérida, cuya guarnición, como no tenía fuerza que se le opusiese, salía a algunas horas de distancia a vejar a los pueblos indefensos [recorria alguns pobles del Pla d'Urgell]. Por lo demás, toda la provincia gozaba del beneficio de la paz». En represàlia, «las Avellanas, pueblo cerca de Lérida, fue entregado a las llamas». J. M. Y R., *Memorias para la historia...*, II, 359, 373 i 423.

180. BAYO, *Historia de la vida...*, III, 152-162.

181. Vegeu J. M. Y R., *Memorias para la historia...*, II, 444-448. El 14 d'octubre els realistes van iniciar el foc d'artilleria «con los que desde la Seo incomodan al pueblo y al castillo, dirigiendo todos los restantes fuegos a la ciudadela con bastante acierto; tienen pedidas escalas y hablan de intentar un asalto, y como yo no cuento sino con quinientos hombres, pues los demás se han desertado, me veo bien apurado si V. E. [Mina] no nos auxilia con prontitud: ellos tienen ahora sobre cuatro mil a cinco mil hombres en la línea, y como lo toman con tanto empeño, podrán hacer mucho, pues el mal ejemplo de la deserción tiene muy acobardados a los que han quedado. Sin embargo, se harán los esfuerzos posibles para sostener esto a toda costa; pero sabe V. E. que

rubricar la capitulació de Barcelona, que comprenia les de Tarragona i Hostalric. Al dia següent es van culminar les negociacions per a rendir la plaça forta de Lleida.¹⁸² El dia 5 van entrar les tropes del baró d'Eroles i del mariscal Louristen a Lleida al crit de «Viva el Rey y la Religión!», tot destrossant la placa constitucional. El nou governador, Blas de Fournas, va ordenar el restabliment del consistori anterior al 18 de març de 1820.¹⁸³

Amb la restitució de l'Antic Règim, Ferran VII va reprendre la seva implacable persecució dels liberals.¹⁸⁴ Per exemple, segons les mateixes autoritats absolutistes, a Cervera «se cometieron excesos de gravedad hasta el extremo de fusilar sin formación de sumaria».¹⁸⁵ Encara més, l'Ajuntament de Cervera va reclamar al rei l'obertura d'una investigació per a esbrinar els autors materials de les *malifetes*¹⁸⁶ perpetrades pels liberals:

[...] todo cuanto se ha hecho por los constitucionales contra Cervera ha sido como una especie de odio y furor contra vuestra misma Magnanimidad [sobirania reial], y contra lo que ordenó el Sr. D. Felipe V, con cuyo motivo tal vez se dignará V. M. dar providencia para saber por quienes se dieron y ejecutaron las órdenes de incendiar por dos veces un edificio, que hace honor a la nación, aún en partes que no podían servir para defensa, quemándose muy cerca de cuatrocientas casas con las de los colegios unidos a esta Universidad. [...] los muertos de Cervera en defensa de la buena causa son de setenta a ochenta, y cuarenta o cincuenta las mujeres que han quedado viudas.¹⁸⁷

El furor repressiu va arribar a la seva màxima expressió quan l'ala més ultraconservadora va demanar el restabliment de la Inquisició:

aunque haya los mejores deseos, no basta esto si no hay todos los medios de defensa. En fin, o V. E. nos auxilia ahora, o si no, contaremos solos con nuestras propias fuerzas [...]. Froilán Méndez de Vigo». ESPOZ Y MINA, *Memorias del general...*, III, 417.

182. Des del 7 d'octubre el capità general reialista de Catalunya, baró d'Eroles, i el tinent general francès comandant de la dècima divisió de l'exèrcit de Catalunya, comte de la Roche-Aymon, van mantenir contactes amb el governador interí de la plaça forta de Lleida Pablo de Mier. J. M. Y R., *Memorias para la historia...*, II, 377-404.

183. Consulteu A. SÁNCHEZ I CARCELÉN, «La resistència liberal de Lleida davant la invasió dels Cent Mil Fills de Sant Lluís», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* 17, 2006, 39-64.

184. Vegeu R. ARNABAT, «Repressió liberal i restauració de la monarquia absoluta», *Segon Congrés de Recerques: Enfrontaments civils: postguerres i reconstruccions*, Lleida, Pagès Editors, 2002, I, 422-440.

185. En resposta a l'assassinat del seu pare, «el hijo de Miralles ha mandado fusilar inmediatamente cuantos prisioneros constitucionales tenía en su poder». ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 408 i 421.

186. En compliment de la circular amb data de 6 d'agost de 1823, emesa per la nova Reial Audiència instal·lada a Manresa el 21 de juliol pel baró d'Eroles, regent d'aquesta Audiència i cap del *Ejército Real Español de Cataluña*. ARNABAT, *Visca el rei i la religió!*..., 421.

187. ACU, actes de l'Ajuntament de Tàrraga, UI 0079, «SEÑOR», 6-7.

[...] que se restablezca en todas sus atribuciones el Santo Tribunal de la Inquisición, que se alejen de nuestra España los malos libros contrarios a la verdadera moral y a todo buen gobierno, y que en las universidades, colegios y escuelas se conserven los profesores limpios, exterminando todos aquellos presuntuosos y corrompidos maestros [liberals], que con su hálito pestífero han empañado y empañan la cándida juventud. Estos son, Serenísimo Señor, los buenos sentimientos que adornan a los vecinos de la fidelísima Cervera.¹⁸⁸

Tot exhibint una profunda devoció envers l'absolutisme més reaccionari, el *servil* Govern municipal de Guissona va advocar per restituir el Sant Tribunal de la Inquisició perquè va considerar que l'establiment del liberalisme va ser fruit d'un excés de misericòrdia durant el sexenni absolutista de 1814 a 1820:

[...] no os olvidéis de investigar por todos los medios asequibles la causa de haber renacido el sanguinario, antirreligioso e infernal monstruo, la *Constitución*; acordaos que tal vez vuestra demasiada piedad contribuyó en gran parte a fabricar las cadenas de vuestra cruel esclavitud que tan amargamente lloramos; reviva el Santo Tribunal de la Inquisición, y viva en tanto mayor auge cuanto más temido y aborrecido se mira de sus Infemales enemigos, de aquellos mismos que pretendieron amagar el afilado puñal del exterminio en los sagrados senos del Altar y del Trono.¹⁸⁹

Per tal d'impedir l'adveniment del constitucionalisme, el consistori de Tàrraga també va sol·licitar al monarca perseguir els liberals i restituir els jesuïtes i la Inquisició:

[...] la Villa de Tárrega no dirá a V. M. sino que sus deseos son conformes con lo que verdaderamente puede llamarse la voluntad general del pueblo español expresada desde el movimiento en que empezó a verse libre del yugo revolucionario. Por todas partes resuenan los clamores de los pueblos que piden a una voz que se purgue el suelo español de todos los malvados que, incapaces de arrepentimiento, o maquinarian nuevas revoluciones en sus clubs tenebrosos, o renovarían nuestras desgracias y calamidades asesinando y robando a los inermes viajeros en los caminos, y a los pacíficos habitantes en sus hogares; que se destierren de las Universidades los libros perniciosos, los maestros inmorales, y los alumnos corrompidos; que se establezca la Compañía de Jesús, desde cuya extinción empezamos a contar la época fatal de nuestras calamidades; que se protejan todos los Institutos regulares que tan útiles han sido en todos tiempos a la sociedad, [...] que se restituya a su antiguo pie y con las más amplias facultades el santo tribu-

188. ACU, actes de l'Ajuntament de Tàrraga, UI 0079, «Exposición que ha dirigido la Ciudad de Cervera...», 127.

189. ACU, actes de l'Ajuntament de Tàrraga, UI 0079, «REPRESENTACIÓN QUE LA VILLA DE GUISSONA», 3, cartulari, 129.

nal de la Inquisición que ahorró tanta sangre española en el siglo décimo sexto y décimo séptimo.¹⁹⁰

D'acord amb les exposicions dels consistoris de Cervera, Guissona, Tàrrega i Lleida, Ferran VII havia de jutjar amb major severitat els insults contra el tron i les vexacions contra la Divina Providència, ja que l'any 1814 el sobirà va obrar com a Pare i va ser massa permissiu, i per aquest motiu va aconsellar-li:

Purgad vuestras provincias, cual Felipe el Prudente, del pestífero vapor de las nuevas doctrinas [liberalisme]. Reponed el Santo Tribunal en el uso de sus facultades; estableced en todas las Ciudades populosas (como lo tenía instado y concedido esta) los sabios Jesuitas que son verdaderos defensores del Trono, y fuertes atletas de la casa de Israel; proveed vuestras Universidades de maestros que a la paz de la doctrina infundan en los jóvenes la virtud.¹⁹¹

Valoracions finals

Atès el fracàs del decadent sistema absolutista borbònic a les terres de Lleida, es va proclamar i jurar la Constitució de 1812 a mitjans del mes de març de l'any 1820, només cinc anys després de l'establiment de l'Europa de la restauració al Congrés de Viena. Això sí, hi hagué diferències substancials tant territorials com per grups socials.

Mentre que a la majoria de les poblacions de la plana (Lleida, Cervera, Tàrrega i Agramunt) es va efectuar d'una forma espontània, pacífica i popular perquè les classes benestants van considerar que podia posar fi a l'endèmica crisi econòmica i política, a les zones muntanyenques (Solsona, Tremp, Sort, la Seu d'Urgell i Viella) es va dur a terme davant la passivitat de les autoritats locals i l'escàs o fins i tot nul·l interès dels vilatans, fet que evidenciava l'arrelament d'un tradicionalisme reaccionari.

Tanmateix, cal tenir present que, en contraposició amb d'altres territoris catalans,¹⁹² a l'eminentment agrícola província de Lleida eren minoritaris alguns dels principals sectors socials que donaven suport al liberalisme (comerciants i homes de negocis, fabricants, artesans, menestrals i jornalers de les manufactures).

190. ACU, actes de l'Ajuntament de Tàrrega, UI 0079, «FELICITACIÓN que ha dirigido el magnífico Ayuntamiento de la Villa de Tárrega en el Principado de Cataluña a S. M. el Sr. D. Fernando Séptimo», Tàrrega, 10 de desembre de 1823, Lleida, Imprenta de Buenaventura Corominas, cartulari, 123.

191. Institut d'Estudis Ilerdencs (en endavant IED), fons antic, llegat Areny, carta de salutació de la ciutat de Lleida a Ferran VII: «Señor, la ciudad de Lérida en vuestro Principado de Cataluña, fiel a sus soberanos desde su restauración por el Conde Ramón Berenguer, se presenta a los pies del socio con la más dulce emoción, y al paso que felicita la libertad de Vuestra Real persona, vuestro regreso glorioso al trono y la recuperación de vuestros derechos, después de liberarse de la tiranía...», Lleida, Imprenta de Buenaventura Corominas, 16 de novembre de 1823, 1-3.

192. J. ROCA, *La Barcelona revolucionària i liberal: exaltats, milicians i conspiradors*, Barcelona, Pagès Editors, 2011.

Per aquest motiu els liberals lleidatans, ben conscients de la necessitat d'aconseguir que els continguts de la Constitució i la nova cultura política liberal poguessin arribar a ser coneguts per tots els ciutadans gràcies al suport i la tasca dels ajuntaments i la Diputació Provincial, van promoure festes cíviques i patriòtiques (desfilades militars, enllumenats generals i solemnitats religioses) i, no sempre amb l'èxit esperat, van iniciar una intensa campanya pedagògica (instrucció pública i rectors de parròquia) i propagandística (plaques i premsa, com *El Alumno Cervariense* i el *Semi-Semanario Ilerdense*) amb la intenció d'eixamplar la seva base social. Altra-ment, cal remarcar el fet que a la Universitat de Cervera, l'única de Catalunya, Ramon Torra va ser l'encarregat d'impairtir les doctrines del nou dret públic.

Així mateix, els liberals van impulsar diverses iniciatives per fomentar una major socialització popular i una participació activa dels ciutadans en defensa del sistema constitucional, com la Milícia Nacional Voluntària, un cos civil armat que es va convertir en l'autèntic termòmetre de l'adhesió popular al règim liberal. Per exemple, a Lleida, a conseqüència d'innumerable problemes logístics i múltiples restriccions reglamentàries, l'enrolament a l'MNV no es va accelerar fins a l'allistament de Rafael del Riego, el símbol de la llibertat. De fet, el pas de Riego per les terres de Lleida va ser aprofitat pels liberals exaltats per a incrementar el nombre de seguidors i propagar uns ideals fonamentats en una major democratització del sistema polític com a únic mitjà per a solidificar el règim constitucional. En són bons exemples la fundació de la tertúlia patriòtica de Tàrraga, la de Cervera i l'establiment a la capital del Segrià d'una mena de societat patriòtica a l'Hostal de Sant Lluís, lloc de reunió dels nuclis liberals, sobretot milicians, oficials i sotsocials de l'Exèrcit, funcionaris, propietaris agrícoles i professionals liberals. D'aquesta forma, amb motiu del progressiu arrelament i difusió del liberalisme, es va inaugurar la participació popular en l'activitat política.

En contraposició a l'intent d'institucionalitzar i consolidar un sistema constitucional, cal subratllar el caràcter precoç de la resistència antiliberal, fins i tot prèvia a la reacció contra el decret de Regulars a finals del 1820. Sens dubte, aquest és un assumpte gens intranscendent, ja que ens adverteix del fet que el rebuig al liberalisme era independent de la seva aplicació pràctica i del seu posterior recorregut normatiu. El moviment conspiratiu encapçalat per Ferran VII va comptar amb el suport d'alguns sectors de les velles classes dominants (alta noblesa, funcionariat, comandants de l'Exèrcit i eclesiàstics). De fet, esperonats per la controvertida qüestió religiosa, els bisbes de Lleida, la Seu d'Urgell i Solsona van tenir una important tasca contrarevolucionària en els àmbits ideològic i propagandístic amb l'objectiu de guanyar les classes populars per a la reacció. Tanmateix, els realistes, per fer arribar el seu missatge, que tant refutava la praxi liberal (antiliberalisme) com n'exaltava els elements unificadors (el rei, la religió i la tradició, o sigui, la contrarevolució), van utilitzar l'anomenada literatura de canya i cordill. De manera significativa, entre els seus màxims exponents trobem al dominic i professor a la Universitat de Cervera Tomàs Bou,¹⁹³ qui va escriure, entre d'altres, *Conversa entre*

193. ARNABAT, «Propaganda antiliberal...», 7-28.

Albert y Pasqual, Constitució sens màscara o verdadera idea de la Constitució... i Enterro solemne de la Constitució de Cadis.

Així mateix, altres factors polítics (inestabilitat i suposada incapacitat per a governar), ideològics (divisió del liberals en dues faccions: moderats i exaltats), diplomàtics (pèrdua de les colònies americanes), econòmics (greu crisi), sanitaris (brot de febre groga) i socials (desencís i malestar de les classes populars per l'empitjorament de les condicions de vida) van incrementar la força i l'extensió de l'antiliberalisme i van legitimar el projecte polític alternatiu del moviment contrarevolucionari, tal com es desprèn de la clàssica tesi de Fontana i Torras¹⁹⁴ per a les comarques empobrides de la Segarra i el Solsonès. Precisament, el 9 de maig de 1822 Cervera es va convertir en la capital reialista de Catalunya arran de la instal·lació d'una *Junta Apostòlica* que tenia com a propòsit afavorir un aixecament armat generalitzat contra el sistema constitucional. Per cert, el desencant social (antiliberalisme) va ser canalitzat per una elit dirigent reialista (contrarevolució) força més diversa i representativa dels diferents sectors socioprofessionals del que podíem pensar, primordialment per incorporar menestrals, llauradors i advocats a la llista de nobles, hisendats i eclesiàstics.

Dissortadament, a partir de la primavera de 1822 Catalunya va viure una autèntica i cruenta guerra civil que va arrossegar darrere seu una enorme violència en forma de saqueigs, incendis, assassinats, robatoris, segrestaments, empresonaments, etc. Les terres de Lleida van esdevenir un dels escenaris més destacats del teatre bèl·lic català. Només la contraposició del lema liberal «Constitución o muerte» amb el crit reialista de «¡Viva la Religión, viva el Rey y muera la Constitución!» ens serveix per a copsar l'elevat grau de politització i confrontació ideològica característic d'una societat profundament dividida. Renunciant a la via política, els contrarevolucionaris van considerar adient emprendre la via armada com a mitjà més eficaç per a enderrocar el règim liberal. Gràcies a l'enrolament a les files reialistes d'un significatiu contingent de camperols majoritàriament analfabets, van aparèixer nombroses partides guerrilleres a les comarques lleidatanes de la Noguera, l'Urgell, la Segarra, el Solsonès, l'Alt Urgell i la Conca de Tremp. Com a principals factors explicatius de l'adhesió popular al reialisme, els liberals van al·legar la pobresa, la ignorància, el fanatisme, l'ajuda estrangera i el suport ideològic i econòmic del clergat. En aquest sentit, cal remarcar que la Diputació Provincial de Lleida va arribar a afirmar que «la actual insurrecció verificada en Cataluña es en su fondo una guerra de miseria». En qualsevol cas, tot i els seus precoços anhels, la contrarevolució només va poder fer trontollar el constitucionalisme una vegada que l'experiència liberal va defraudar les expectatives dipositades pels sectors socials més productius i dinàmics.

A l'estiu de 1822 els reialistes van aconseguir el control d'importants poblacions lleidatanes com la Seu d'Urgell, Solsona, Cervera, Sant Llorenç de Morunys, Tremp i Balaguer. Fins al punt que, tot evidenciant l'èxit del moviment armat contrarevolucionari, el cap polític de Lleida va declarar que havia «llegado el caso de deber

194. TORRAS, *Liberalismo y rebeldía...*, 106.

considerar casi el todo de la Provincia bajo la calidad de País enemigo [excepte la plaça forta de Lleida i el recinte fortificat de la Universitat de Cervera]», fet que ens il·lustra del caràcter singular de l'experiència històrica lleidatana. I encara més si tenim present que a la Seu d'Urgell es va instaurar la Regència, l'únic Govern espanyol de la història amb seu a les terres de Lleida. Integrada, entre d'altres, pel capità general de les tropes reialistes de Catalunya, el pallarès baró d'Eroles, la Regència va impulsar l'activitat guerrillera, va refermar el lligam de l'antirevolució popular amb la contrarevolució elitista mitjançant la distribució del seu òrgan de premsa (*Diario de Urgel. Dios y el Rey*) i, sota l'aparença d'un Govern legítim, va servir de pretext al ministeri francès i a Ferran VII per a justificar la intervenció armada estrangera.

Atesa la massiva adhesió a l'antiliberalisme i l'extraordinària força i magnitud que va assolir la contrarevolució, l'executiu liberal presidit per l'exaltat Evaristo San Miguel va considerar necessari declarar l'estat de guerra a Catalunya. Només l'arribada d'un cos expedicionari comandat per Francisco Espoz y Mina va poder restituir l'ordre constitucional i expulsar els reialistes del territori lleidatà. Llavors, els crims de les partides guerrilleres van donar pas a una cruenta repressió i violència de les tropes liberals, tal com va succeir a les poblacions de Cervera i Sant Llorenç de Morunys. Certament, en virtut dels estralls ocasionats i viscuts durant la guerra civil, la derrota militar de la contrarevolució va radicalitzar la revolució liberal. Com a mostra, el consistori de Lleida, integrat exclusivament per *veinteañistas*, va desterrar de la ciutat i la diòcesi el bisbe Rentería.

Finalment, vençut el moviment contrarevolucionari interior, l'adveniment d'un nou exèrcit exterior enviat per la Santa Aliança, els Cent Mil Fills de Sant Lluís, va derrocar definitivament el sistema constitucional. Però no el seu llegat. Precisament, per aquest motiu, amb la intenció d'impedir un nou esclat revolucionari, els grups dirigents absolutistes van dirigir-se a Ferran VII efectuant exhaustives demandes repressives contra els liberals,¹⁹⁵ fins a l'extrem de sol·licitar el restabliment de la Inquisició, qüestió que ens enllaça directament amb la revolta dels Agraviats o Malcontents de l'any 1827.

195. Vegeu A. SÁNCHEZ I CARCELÉN, «Ferran VII el cruel: La repressió dels liberals a la Lleida de la Dècada Ominosa», *Història Moderna i Contemporània* VII, 2009, 116-140.